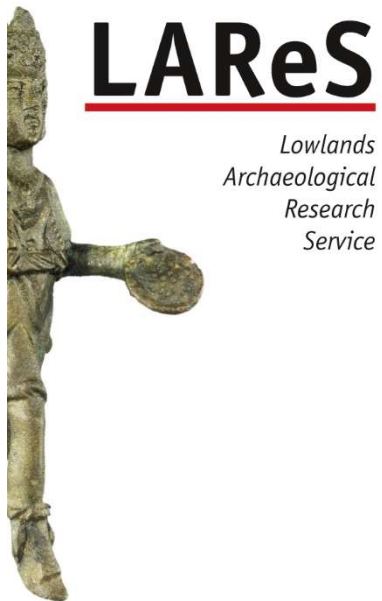

Uitbreiding sportcomplex Brieleke - Wommelgem.
Archeologienota

E.N.A. Heirbaut
T.R. Clerbaut

Colofon

Titel: Uitbreiding sportcomplex Brieleke - Wommelgem. Archeologienota.
Auteur: Elly N.A. Heirbaut & T.R. Clerbaut
Grafische illustraties/GIS: Elly N.A. Heirbaut

Rapportnummer: LAReS-rapport 43

Opdrachtgever: Gemeente Wommelgem

Projectleider/veldwerkleider: Elly N.A. Heirbaut
Uitvoerder: LAReS, Lowlands Archaeological Research Service
Vestiging: Rozenlaan 15, 2980 Halle-Zoersel

Publicatiedatum: 3 juli 2017
Publicatieplaats: Halle-Zoersel

Illustratieverantwoording voorblad: terreinfoto van het bestaande sportcomplex. Foto: Tim R. Clerbaut.

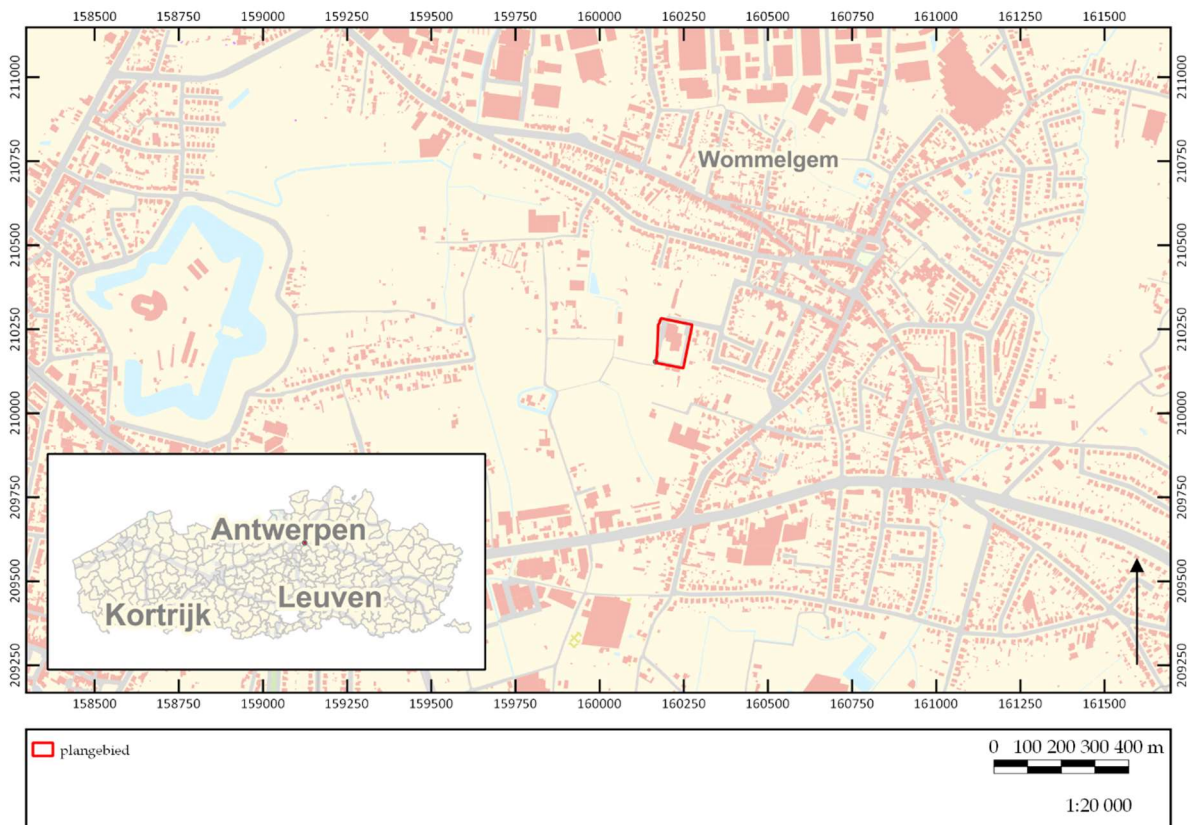
Deel I. Verslag van resultaten: Brieleke te Wommelgem

Inhoudstafel

1 INLEIDING	5
1.1 RANDVOORWAARDEN	6
1.2 TECHNISCHE FICHE/ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	7
2 VRAAGSTELLINGEN	8
3 METHODIEK VAN HET ONDERZOEK	9
3.1 ONDERZOEKSMETHODIEK	9
3.2 RAPPORTAGE EN AFBEELDINGEN	10
4 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANEDE WERKZAAMHEDEN	11
4.1 BESTAANDE TOESTAND	11
4.2 NIEUWE TOESTAND	13
5 ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK	17
5.1 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	17
5.2 HISTORISCHE BRONNEN	17
5.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN	19
5.4 LUCHTFOTOGRAFIE	23
5.5 GEO(MORFO)LOGIE EN BODEM	26
5.5.1 DIGITAAL HOOGTEMODEL VLAANDEREN II	27
5.5.2 TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART	27
5.5.3 QUARTAIR GEOLOGISCHE KAART	28
5.5.4 BODEMTYPE	28
5.5.5 POTENTIËLE BODEMEROSIE EN BODEMBEDEKKING	28
5.6 ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	31
6 SYNTHESE	34
6.1 SYNTHESE VOOR GESPECIALISEERD PUBLIEK	34
6.1.1 SAMENVATTING VAN DE ONDERZOEKSRESULTATEN EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	34
6.1.2 IMPACT VAN VROEGERE EN GEPLANEDE WERKEN	36
6.1.3 AANBEVELING EN KENNISVERMEERDERINGSPOTENTIEEL	37
6.2 SYNTHESE VOOR NIET-GESPECIALISEERD PUBLIEK	37
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	39
GERAADPLEEGDE WEBSITES	39
LIJST VAN FIGUREN	40

1 Inleiding

Het plangebied is gelegen aan de Brieleke 16. Het omvat een kadastraal perceel, dat op dit moment al grotendeels bebouwd is. Op het terrein bevindt zich het gemeentelijk sportcomplex. De delen van het terrein die niet rechtstreeks bebouwd zijn door de sporthal zijn wel deels bestraat en ingericht ten behoeve van het complex met o.a. een sportveld en terrasinrichting voor de cafetaria van het complex. De gemeente Wommelgem heeft het plan opgevat het bestaande complex uit te breiden (fig. 1).

Figuur 1. Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied.

©GEOPUNT/EH

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een stedenbouwkundige vergunning. Het onderzoek (projectcode 2017F288) werd uitgevoerd door twee erkende archeologen, conform de Code van Goede Praktijk. Onderhavige archeologienota bestaat uit twee delen: een verslag van de resultaten van het vooronderzoek (deel I) en het daaruit voortvloeiende programma van maatregelen (deel II).

Het onderzoek omvat in de eerste plaats een bureauonderzoek. Hierbij wordt nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek wordt geëvalueerd in hoeverre er voldoende informatie voorhanden is om tot bovengenoemde doelstelling te bekomen, of dat er bijkomend vooronderzoek in een andere vorm (al dan niet met bodemingreep) noodzakelijk is.

Het verslag van de resultaten van het vooronderzoek omvat naast deze inleiding nog vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 2 worden de vraagstellingen die voor dit onderzoek relevant zijn, opgesomd. Deze vraagstellingen zullen in hoofdstuk 6 beantwoord worden, in zoverre als mogelijk op basis van de resultaten van het vooronderzoek. De gehanteerde werkwijze en onderzoeksstrategie worden in hoofdstuk 3 beschreven. Hier wordt ook de gemaakte selectie inzake bronnen verantwoord (cf. de Code van Goede Praktijk, par. 12.5.2.1). De geplande werkzaamheden worden in hoofdstuk 4 beschreven. Hierbij is van groot belang dat duidelijk wordt in hoeverre de werken impact zullen hebben op het (eventueel aanwezige) bodemarchief. Hoofdstuk 5 vormt de weerslag van de resultaten van het bureauonderzoek (*assessment*), gebaseerd op een exhaustieve studie van het beschikbare kaartmateriaal, de historische en archeologische bronnen. In dit hoofdstuk wordt geëvalueerd wat de archeologische potentie van het plangebied is. In hoofdstuk 6 wordt een synthese gevormd op basis van het *assessment*, waarin de onderzoeksvragen beantwoord worden, en wordt ook geïnformeerd over de eventuele kennisvermeerdering die het plangebied kan opleveren. Verder wordt nagegaan in hoeverre de eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden aangetast kunnen/zullen worden door de geplande werkzaamheden. Het eerste deel wordt afgesloten met de bibliografie en bijlagen. Het tweede deel omvat een gemotiveerd advies omtrent het vervolgtraject (programma van maatregelen).

1.1 Randvoorwaarden

Het terrein is op dit moment al grotendeels bebouwd en in gebruik door de Gemeente Wommelgem als sportcomplex. De aanwezige verharding op de locaties waar uitgebreid zal gaan worden, en die momenteel nog in gebruik zijn, maken het onmogelijk om op dit moment verder archeologisch vooronderzoek uit te voeren (dit zowel logistiek als economisch).

1.2 Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site	Brieleke
Ligging	Brieleke 16, 2160 Wommelgem
Kadastrale gegevens	WOMMELGEM sectie C, perceel 0450/00W000
Bounding Box	X Y
	158296,474 211148,167
	161696,474 211148,167
	158296,474 209168,167
	161696,474 209168,167
Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
Projectcode	2017F288
Opdrachtgever	Gemeente Wommelgem (de heer burgemeester F. Gys)
Contactpersoon opdrachtgever	mevrouw N. Jacobs
Uitvoerders/actoren	Elly N.A. Heirbaut, LAReS Tim R. Clerbaut
Erkend archeoloog	Elly N.A. Heirbaut: OE/ERK/Archeoloog/2016/00162
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Termijn	22 juni – 5 juli 2017
Geplande ingreep	nieuw-/aanbouw bij bestaand sportcomplex
Totaal oppervlakte plangebied	ca. 12.083 m ²
Oppervlakte te realiseren nieuwbouw	ca. 3.130 m ²
Geldende wetgeving en voorwaarden	Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000 m ² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.
Randvoorwaarden	De delen van het terrein waar de uitbreiding zal plaatsvinden is op dit moment verhard waardoor het ontoegankelijk is voor verder archeologisch vooronderzoek buiten bureauonderzoek (dit zowel logistiek als economisch).
Doelstelling	Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.
Thesaurus	Archeologienota, bureauonderzoek, uitgesteld traject

2 Vraagstellingen

In het kader van dit bureauonderzoek zijn van tevoren enkele vragen geformuleerd waarop het onderzoek antwoord tracht te vinden.

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op? Welke onderzoeksstrategie moet toegepast worden in het uitgesteld traject?

3 Methodiek van het onderzoek

3.1 Onderzoeksmethodiek

Om na te gaan of er archeologische en cultuurhistorische waarden in het plangebied aanwezig zijn en om een antwoord te kunnen geven op de in hoofdstuk 2 geformuleerde vraagstellingen, is een bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn verschillende soorten bronnen geraadpleegd, die in hoofdstuk 5 besproken zullen worden (*assessment*). De meeste bronnen zijn online beschikbaar gesteld door de Vlaamse Overheid.

Om de fysische geografie van het projectgebied te onderzoeken zijn de bodemkaart, bodembedekkingskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart geraadpleegd. Deze zijn online te raadplegen in de databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en in de Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be).

Om een beeld te krijgen van de historische (landschaps)ontwikkeling van het plangebied zijn de beschikbare historische en topografische kaarten geraadpleegd. De georeferende historische kaarten, dit zijn de kaart van Frickx (1712), de kaart van de Ferraris (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de kadasterkaart van Popp (1842-1879) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854), kunnen online geraadpleegd worden via het Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroerenderfgoed.be).

De kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit gebied niet beschikbaar. Verder is ook de huidige topografische kaart bestudeerd. Op dezelfde website zijn ook verschillende 20^e- en 21^e-eeuwse luchtfoto's te raadplegen. Daarnaast is gebruik gemaakt van ander historisch kaartmateriaal, o.a. uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, dat is in te zien via de website van Cartesius (www.cartesius.be). Voor de historische bronnen is gebruik gemaakt van de inventaris onroerend erfgoed en van schriftelijke bronnen. De combinatie van historische bronnen, historische kaarten, topografische kaarten en luchtfoto's zorgt ervoor dat de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving vanaf de 18^e eeuw tot het heden goed in beeld gebracht kan worden.

Om ook zicht te krijgen op de perioden vóór de 18^e eeuw is onderzocht of er zich in en/of nabij het plangebied archeologische resten in de ondergrond bevinden of reeds zijn onderzocht. Om dit te kunnen bepalen, zijn voornamelijk de online beschikbare gegevens geanalyseerd. Hierbij is in eerste instantie de database van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI; www.cai.onroerenderfgoed.be) bevraagd. Hierbij moet opgemerkt worden dat de CAI niet volledig is en geen garantie biedt op de aan- of afwezigheid van een eventuele archeologische site. Ook is www.inventaris.onroerenderfgoed.be geraadpleegd voor het plangebied en de ruimere omgeving.

Naast het onderzoek naar de historische ontwikkeling van het gebied en de reeds gekarteerde archeologische vindplaatsen, dienen ook de geplande werkzaamheden en de (eventueel) hierbij horende verstoringen in kaart gebracht te worden. De

beschrijvingen gebeuren op basis van de plannen en schetsen die de opdrachtgever ter beschikking heeft gesteld (hoofdstuk 4). Hiertoe behoren de plannen van en informatie over de bestaande bebouwing (“bestaande toestand”) en de bouwtekeningen van het te realiseren project (“nieuwe toestand”).

Op basis van alle beschikbare gegevens is tenslotte een conclusie getrokken omtrent de kans op de aanwezigheid van archeologisch erfgoed met een groot potentieel tot kennisvermeerdering, en de eventuele intactheid van een al dan niet aanwezige archeologische site (hoofdstuk 6). Hieruit vloeit een advies omtrent eventuele vervolgstappen die genomen moeten worden.

3.2 Rapportage en afbeeldingen

De indeling in hoofdstukken is reeds eerder beschreven. Wat betreft de afbeeldingen die in deze archeologienota zijn opgenomen, geldt dat zij alle zijn afgebeeld op klein formaat omwille van de opmaak van de tekst. In bijlage zijn de beschikbare plannen opgenomen.

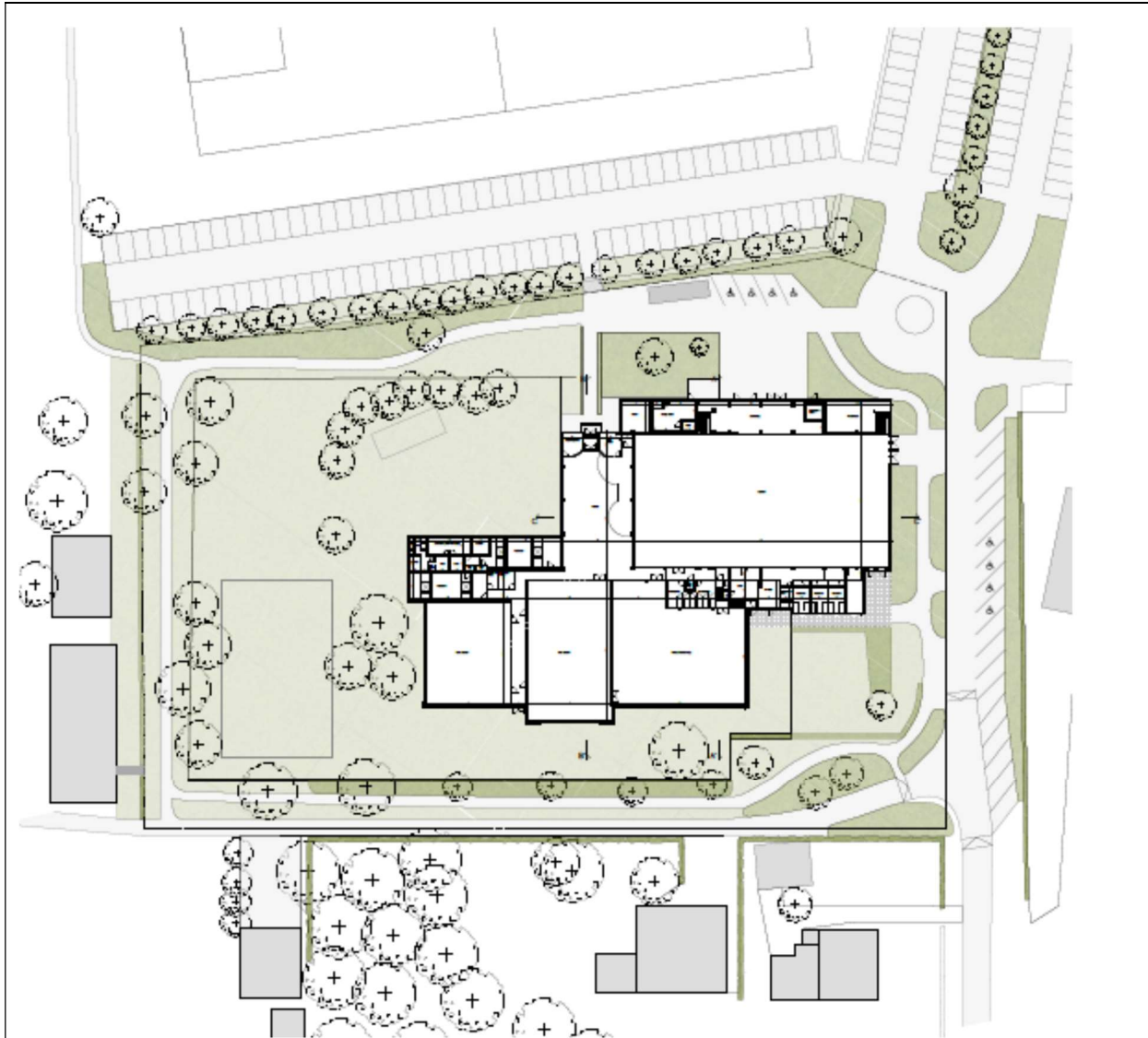
De kaarten die gemaakt zijn op basis van de beschikbare bodemkaarten, luchtfoto’s en CAI zijn zoveel mogelijk op eenzelfde schaal vervaardigd (zie ook figurenlijst). Omwille van de duidelijkheid (vb. situeren van het plangebied ten opzichte van de omringende omgeving) kan hiervan afgeweken zijn. Historische kaarten zijn op een andere schaal gemaakt om zo ook zicht te geven op een groter gebied, of juist in te zoomen op details.

De in deze archeologienota opgenomen bouwplannen zijn afgebeeld met toezegging van de opdrachtgever.

4 Beschrijving van de geplande werkzaamheden

4.1 Bestaande toestand

Momenteel is het plangebied reeds grotendeels bebouwd door het gemeentelijke sportcentrum (fig. 2). De delen van het terrein die niet bebouwd zijn door de sporthal zijn wel deels bestraat of ingericht ten behoeve van het complex.

Figuur 2. Inplantingsplan van de huidige situatie, het noorden bevindt zich rechts op het plan.
©MORGEN

De huidige toestand laat zich het best als volgt omschrijven (fig. 2-3). Het bestaande sportcomplex strekt zich grotendeels uit over het noordelijk en centrale deel van het plangebied en vormt daar afhankelijk van de inrichting een bebouwing van één dan wel twee bouwlagen. De aansluitende zuidelijke zone is momenteel nog grotendeels onbebouwd maar wel ingericht ten behoeve van het sportcomplex.

Tegen de zuid(west)zijde van het bebouwde sluit een bestrating aan met betonklinkers die dienst doet als terras voor het cafetaria van het complex. Voor de aanleg van dit terras is de bodem afgegraven tot een diepte van ca. 40 cm, waarna er stabiliserend

zand is aangebracht, waarop de klinkers zijn aangebracht. In het zuidelijke deel van het plangebied bevinden zich verschillende speelgelegenheden. Het betreft in de eerste plaats een speeltuin met verschillende speeltuigen en verder ook een beachvolleybalterrein. Voor het optrekken van de speeltuin is de bodem niet echt verstoord, enkel daar waar palen voor de stabiliteit van de speeltuigen in de bodem zijn aangebracht zal dit een lokale verstoring teweeg hebben gebracht. Voor het realiseren van het beachvolleybalterrein daarentegen is de bodem wel verstoord: dit terrein werd kunstmatig aangelegd waarvoor de bodem over het hele oppervlak is uitgegraven tot een diepte van ca. 30 cm en vervolgens is opgevuld met aangevoerd (strand)zand.

Tot slot is de overige vrije ruimte voorzien van beperkte bestratingselementen en groen (enkele struiken, hagen en hoge bomen). Hoe de aanplanting van de groenzones is gebeurd is niet bekend; voor het aanleggen van de bestrating is de bodem ter plaatse afgegraven over een diepte van ca. 40 cm waarna de bestrating met onderliggend stabiliserend zand is aangelegd.

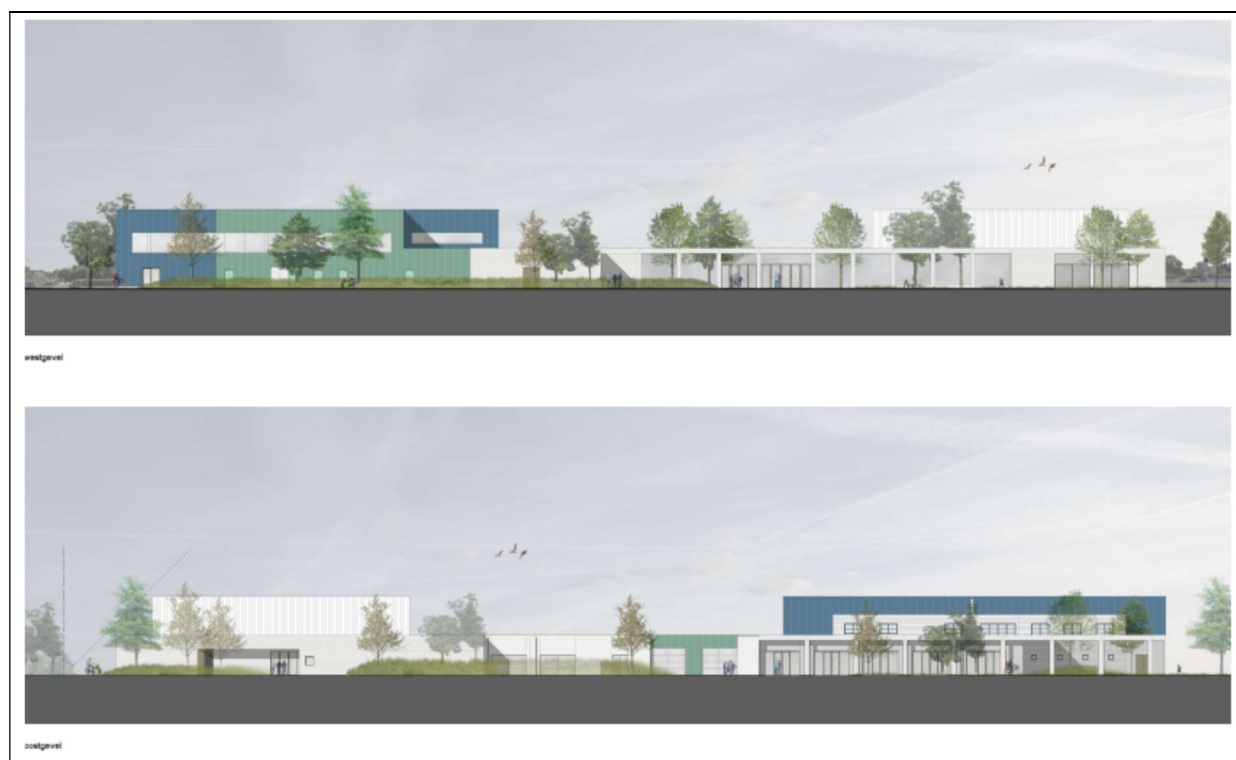

Figuur 3. Foto's van de perceelsinrichting. a-c. het eigenlijke sportcomplex, d. bestraat gedeelte met terrasinrichting ten zuiden(westen) van het complex, e-f. beachvolleybalterrein ten zuiden van de eigenlijke bebouwing, g. terras bij sportcomplex, h. speeltuininrichting naast het beachvolleybalveld. © T.R. CLERBAUT

4.2 Nieuwe toestand

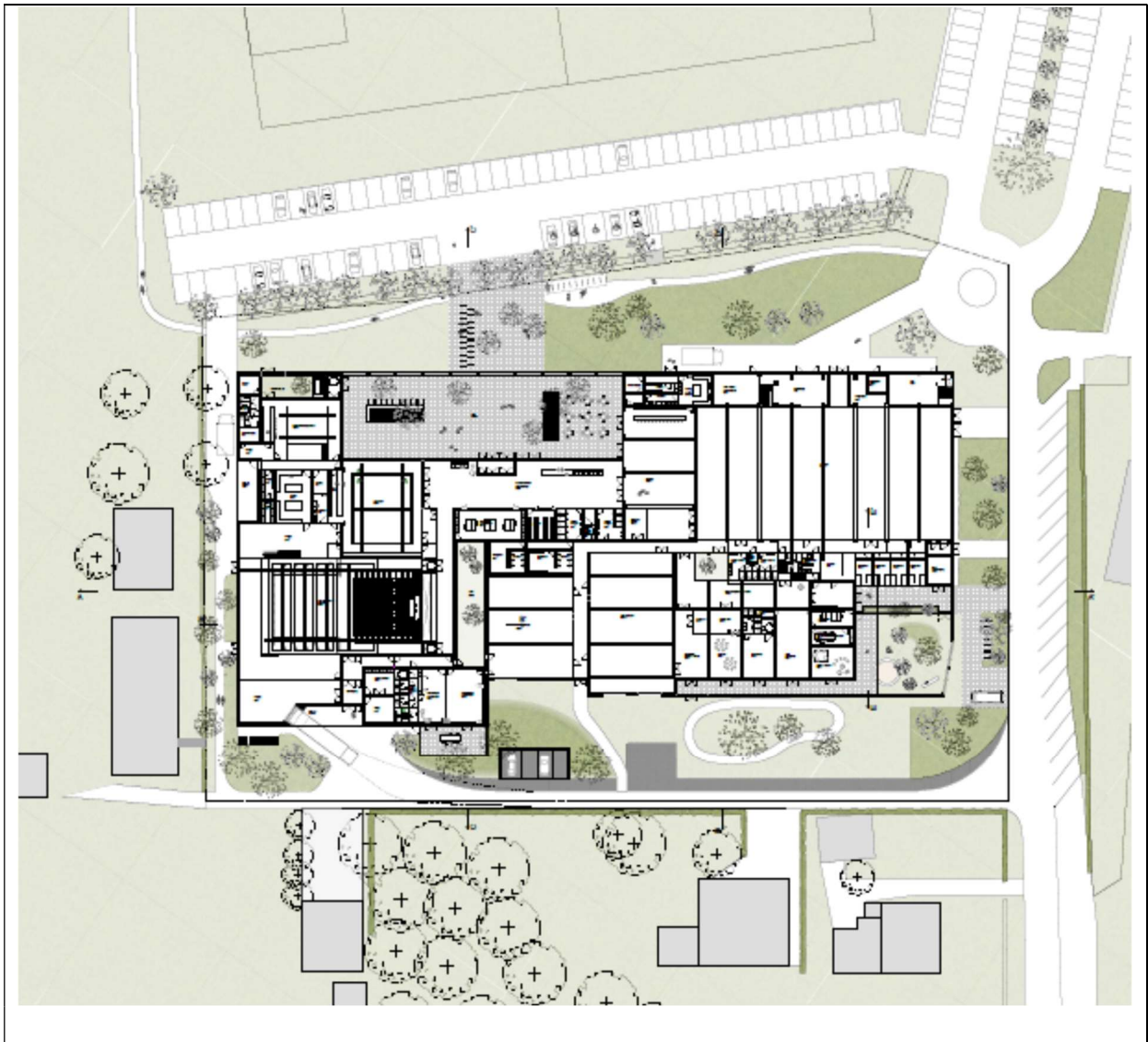
De gemeente plant een nieuwe inrichting van het plangebied waarbij de bestaande sportinfrastructuur iets wordt verbouwd maar voornamelijk uitgebreid en waarbij het zuidelijke gedeelte van het perceel verder wordt ontwikkeld tot een complex voor polyvalent gebruik (fig. 4).

Figuur 4. Sfeerschets van de nieuwe realisatie. ©MORGEN

Deze ontwikkeling houdt in dat het karakter van het bestaande gebouw wel grotendeels wordt bewaard (fig. 5) maar dat het aanzienlijk wordt uitgebreid tot het

nagenoeg het gehele plangebied bedekt. Net als bij de oude toestand is gekozen om delen van het gebouw in twee, dan wel in één bouwlaag te realiseren.¹

Figuur 5a. Inplantingsplan nieuwe toestand. ©MORGEN

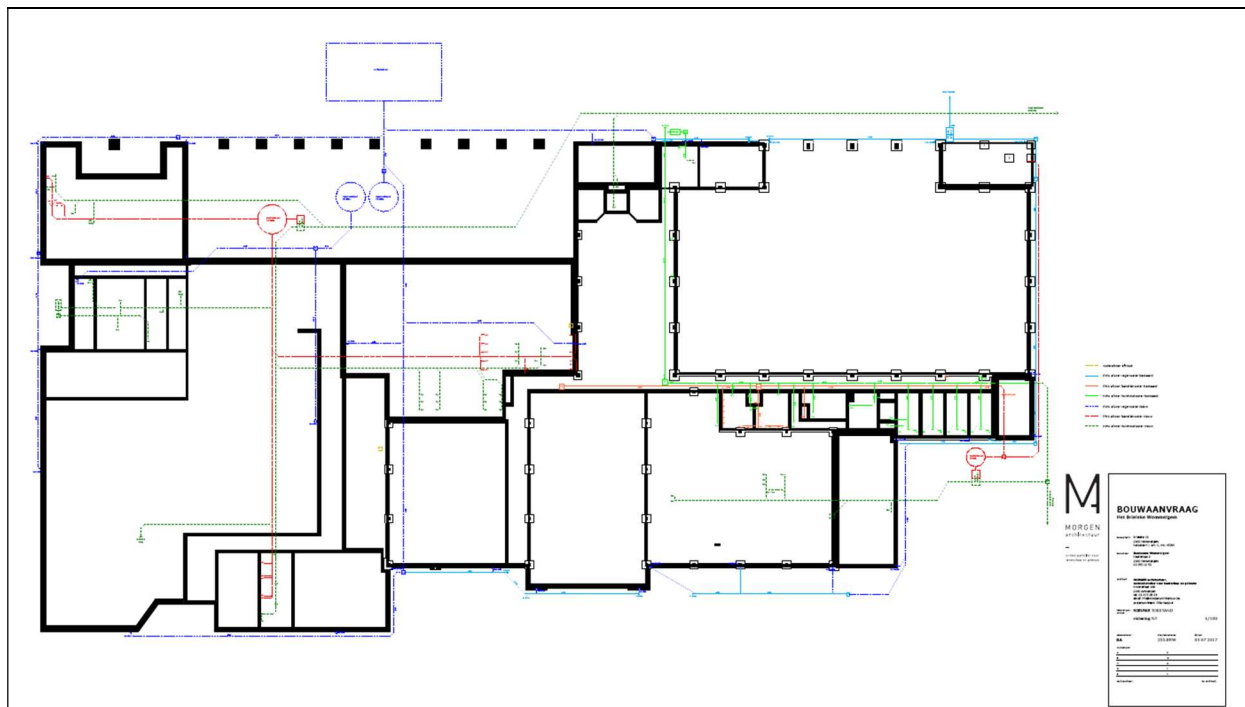
Ter hoogte van de noordwesthoek van het gebouw wordt een bestaande ruimte verbouwd tot kine-ruimte. Dit betekent echter een geringe impact aangezien het om de verbouwing van een reeds bestaande ruimte gaat.

Wel nieuw is de ruimte die aan de noordoosthoek wordt voorzien. Het gaat om een aanbouw van ca. 19 m², waaronder ook een leidingsleuf voor de aansluiting van een riolering naar een nieuwe septische put ligt. Aan de andere zijde sluit deze sleuf aan op een reeds bestaand afvoersysteem dat onder de huidige bebouwing ligt. Langs de noordgevel wordt ook nog een nieuwe afvoer voor faecaliënwater voorzien, deze wordt voorzien onder het huidige trottoir en sluit ook aan op de nieuwe septische put. De nieuwe septische put (5.000 liter) ligt tegen de westgevel aan, iets zuidelijker dan de nieuwe ruimte op de noordwesthoek van het gebouw. Ook nieuw in dit gedeelte

¹ De plannen van de huidige bebouwing en de nieuwbouw zijn weergegeven in bijlagen 1-5.

van het plangebied is de aanleg van een nieuwe leiding voor de afvoer van huishoudwater. De leiding wordt aangelegd in een sleuf van ca. 1-1,2 m diep en 50-100 cm breed.² Deze leiding is tweeledig en is enerzijds gepland onder het huidige trottoir en anderzijds parallel aan (noordelijke stukje van het tracé) en onder (langste, zuidelijke deel van het tracé) de westkant van het gebouw. Laatstgenoemd tracé sluit aan op eerstgenoemd tracé onder het huidige trottoir en loopt op die manier weg naar de openbare riolering.

Een tweede nieuwe uitbouw aan de noordwesthoek van het bestaande gebouw betreft een oppervlakte van ca. 130 m², waar enkele ruimtes voor o.a. vergaderplaatsen, administratieve doelen en een kleuter/snoezelruimte zijn voorzien. Zoals eerder aangegeven zal een deel van het nieuwe afwateringssysteem van huishoudwater onder deze vloer worden aangebracht. Langs de noordkant van deze nieuwe ruimte zal een nieuwe leiding voorzien worden voor de afvoer van regenwater, welke zal aansluiten op het bestaande systeem dat langs de oostgevel loopt.

Figuur 5b. Funderingsplan met de te voorziene rioleringsleidingen.

©MORGEN

De grootste werken worden uitgevoerd aan de zuidzijde van het sportcomplex. Hier worden verschillende nieuwe ruimtes en sporthallen (danszalen) verwezenlijkt, waaronder een jeugd ontmoetingscentrum, een keuken, een foyer, een bezoekersonthaal, administratieve ruimtes, een zaal met achter- en zijtoneel, verschillende artiestenloges, bergingen en ateliers, sanitaire blokken en dergelijke meer (fig. 5a). Verder zal er nog een terras worden aangelegd langs de westkant. Hierdoor zal nagenoeg het volledige plangebied worden ingenomen door bebouwing. Het totale oppervlak dat ingenomen zal worden door deze nieuwbouw bedraagt ca. 2.975 m².

² Alle leidingen zullen aangelegd worden in sleuven die ca. 1 – 1,2 m diep worden uitgegraven en die 50-100 cm breed zullen zijn. Dit zal niet telkens herhaald worden in de tekst.

Voor wat de fundering van het gebouw betreft, zal het geheel gerealiseerd worden op een betonplaat, die gedragen wordt door funderingsbalken. De bodem zal voor de aanleg van de betonplaat ca. 60 cm worden afgegraven, alleen ter hoogte van de funderingsbalken zal dit ca. 1 m zijn. Daarnaast zullen ook verschillende riolerings- en afwateringssleuven worden gegraven, die zich ook onder de betonplaat zullen bevinden. Ook deze sleuven zullen tot ca. 1 m tot 1,2 m diep worden gegraven en hebben een breedte van 50 cm tot 1 m, afhankelijk van de buizen die hierin gelegd moeten worden.³ Tenslotte worden onder de sportzaal palen voorzien. Het palenplan en de diepte hiervan is vooralsnog niet bekend. Er zal geen onderkeldering voorzien worden.

Voor de afwatering worden aan de westkant twee regenwaterputten voorzien – elk van 20.000 liter. Vanuit deze regenwaterputten wordt een afwatering voorzien naar een bufferbekken ten westen hiervan, maar er zal ook gebruik worden gemaakt van de open grachten naast het perceel. Afhankelijk van de capaciteit hiervan, zou het bufferbekken in de uiteindelijke planvorming nog wat kleiner kunnen uitvallen. De diepte van dit bekken zal ca. 2 m zijn. Aan dezelfde westkant wordt ook een septische put aangelegd van 15.000 liter.

Voor het aanleggen van het terras tenslotte zal eerst een onderfundering van ca. 20 cm steenslag worden aangebracht, waarna een 10 cm dikke laag van betontegels zal worden aangelegd.

³ Aangezien alle leidingen hier onder de nieuwbouw of net langs de gevels hiervan komen te liggen, volstaat het hier te verwijzen naar figuur 5b, waarop de leidingen in overzicht zijn weergegeven, in plaats van elke leiding apart te benoemen en te beschrijven.

5 Archeologisch bureauonderzoek

In dit hoofdstuk wordt verslag uitgebracht van het bureauonderzoek naar de archeologische en historische kennis over het plangebied (*assessment-rapport*). De hierbij gehanteerde methoden, technieken en criteria zijn beschreven in hoofdstuk 3.

5.1 Archeologische voorkennis

Er is nog geen archeologisch onderzoek in welke vorm dan ook uitgevoerd binnen de grenzen van het plangebied. Deze bureaustudie is met andere woorden het eerste onderzoek dat voor deze locatie wordt uitgevoerd. Buiten de grenzen van het plangebied zijn op verschillende locaties al archeologisch onderzoek uitgevoerd. Deze worden beschreven in paragraaf 5.7.

5.2 Historische bronnen

Voor het historisch onderzoek is gebruik gemaakt van de gegevens uit de inventaris onroerend erfgoed en heemkundige literatuur.⁴ De geschiedenis van Wommelgem is vooral een geschiedenis van een rurale dorpsgemeenschap waar gedurende lange tijd de focus op landbouwexploitatie van het omliggende landschap heeft gelegen.

Uit de periode voorafgaand aan de laat-Romeinse tijd is er weinig tot niets bekend over dit gebied. In de 3^e en 4^e eeuw vestigden de Salische Franken zich in de grote rivierendelta gevormd door Schelde en Rijn. De Romeinse keizer Julianus slaagde er niet in de immigratie te stoppen en gooide het op een akkoordje met de Frankische stammen. Hij gaf hen de toestemming zich ook in het toenmalige Toxandria (Taxandria – de Kempen) te vestigen. De Salische Franken erkenden tot op zekere hoogte het Romeinse gezag en verdedigden, samen met Romeinen, hun gebied tegen de invallen van andere Frankische stammen. Toen in het jaar 406 de Rijnverdediging in elkaar stortte, drongen Vandalen, Suevi en Alanen door tot in Spanje. De Salische Franken maakten daarvan dankbaar gebruik. Ze verwierpen het Romeinse gezag en rukten op naar het zuiden tot aan de rivier de Somme. Het gebied ten noorden van de heirbaan Terwaan - Atrecht - Bavai - Tongeren - Maastricht werd zo Salisch gebied.

In die roerige overgangsperiode van Romeins naar Frankisch tijdvak (5^e tot 6^e eeuw) en de latere bestendiging van het Frankische Rijk (6^e tot 9^e eeuw) ontstonden vele “Salisch-Frankische” nederzettingen. Ook Wommelgem ontstond in die tijd. De vroegste bewijzen van het bestaan van Wommelgem vinden we in de schenkingsoorkonden van Rohingus uit de 8^e eeuw⁵ en de overeenkomstige passage uit het zogenaamde testament van Sint-Wilibrord. Beide documenten zijn alleen uit Echternachtse kopieën bekend (abdij gesticht door de H. Wilibrord °658 / †739). Het eerste document uit 726, gekopieerd in 1191, spreekt over de plaats “Winlindechim”. In de overeenkomstige passage uit het testament, eveneens uit 726 en gekopieerd ca. 1222, staat “Wimilinchimo” (of Winulinchimo?).

⁴ Deze beknopte historische schets stoelt zich op het werk van Sledsens (1962) aangevuld met informatie van <http://www.wommelgem.be/product.aspx?id=1099>.

⁵ Sledsens 1962, 21.

Uit onderzoek naar de naamgeving van Frankische nederzettingen⁶ blijkt dat de gekopieerde namen al een 'aanpassing' zijn van de wellicht originele naam: "Wimilingahaim". De naam Wimilingaheim is te splitsen in twee hoofdgroepen: "Wimil (o)" en "ingahaim". Het tweede bestanddeel "ingahaim", later vervormd tot "incheim" en nog later verkort tot "gem", is op zijn beurt te splitsen in "inga" en "haim". "Inga" wil zoveel zeggen als "van de" en "haim" betekent gewoon "heem" of "woonplaats". In zijn geheel dus: "heem van". Het eerste deel van de naam Wimil(o) is een persoonsnaam en slaat op de leider van de stam. "Wimilingahaim", later "Wimilinceimo", wil dus gewoon zeggen: "het heem van Wimilo" of "het heem der Wimilingen". De vorm "Winlindechim" is niet waarschijnlijk omdat die leidt tot de persoonsnaam "Winilind". De uitgang "lind" is typisch vrouwelijk en dat kon in die tijd niet: vroegere nederzettingen namen berustten altijd op een mansnaam en zoals geweten hadden vrouwen toen nog niet zoveel te vertellen - werd de kopiist toen door iets of iemand (een vrouw?) afgeleid?

Na de dood van Karel De Grote viel het Frankische rijk uiteen en ten prooi aan de Noormannen. De koningen waren niet bij machte de Noormannen af te slaan. Edelen en grootgrondbezitters rukten zich los van het centrale gezag en het leenroerig stelsel ontstond (9^e en 10^e eeuw). Aan wie Wommelgem toen, als het al als een geheel werd beschouwd, toebehoorde is niet bekend. Het is pas in de 12^e eeuw dat er documenten opduiken waarin opnieuw verwezen wordt naar "Wommelgem". In originele oorkonden en in de oudste kaarten van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen vinden we het dorp Wommelgem terug onder de benamingen "Wimlegem", "Uuembelgem" (in 1155 en 1161) en "Wimbelgem" (1186). In de 13^e eeuw - Wommelgem was toen de "heerlijkheid Wommelgem", een vroegmiddeleeuws dorp - werd het door hertog Jan I van Brabant in leen gegeven aan ridder Jan van Liere.

Het ridderlijk geslacht van Liere was eigenaar van het landgoed Immerseel⁷ te Wommelgem dat zich ook over de gemeenten Deurne en Wijnegem uitstreckte en doorsneden werd door de Grote Schijn. De nieuwe Heer van Wommelgem liet er in 1280 een kasteel op bouwen. Sindsdien werd de tak van Liere algemeen Van Immerseel genoemd. Tot het einde van de 18^e eeuw bleef die familie in het bezit van de heerlijkheid Wommelgem. In 1759 hoorde Wommelgem toe aan prins De Gavre, markgraaf d'Aiseau, Heer van Immerseel, vervolgens aan de Heer de Neuff-de Bois de Vroylande en vanaf 1773 aan Leopold Albert Joseph d'Anneux d'Immerseel. Tenslotte werd in 1776 Simon Joseph Charles de Neuff (†1793) als laatste Heer Van Wommelgem aangesteld.

Het jaar 1589⁸ was een dramatisch jaar voor Wommelgem. De Hollandse troepen staken er verschillende windmolens in brand. Ook alle huizen van het dorpscentrum gingen in vlammen op en een brouwerij werd geplunderd. Bij de moordpartij die daarmee gepaard ging lieten 33 inwoners het leven waaronder vier schepenen. In 1593 telde Wommelgem 5 hoeven tegenover 45 in 1570. Die rampspoedige strafexpeditie

⁶ Voor Wommelgem: Sledsen 1962: 14.

⁷ Sledsen 1962: 22-23.

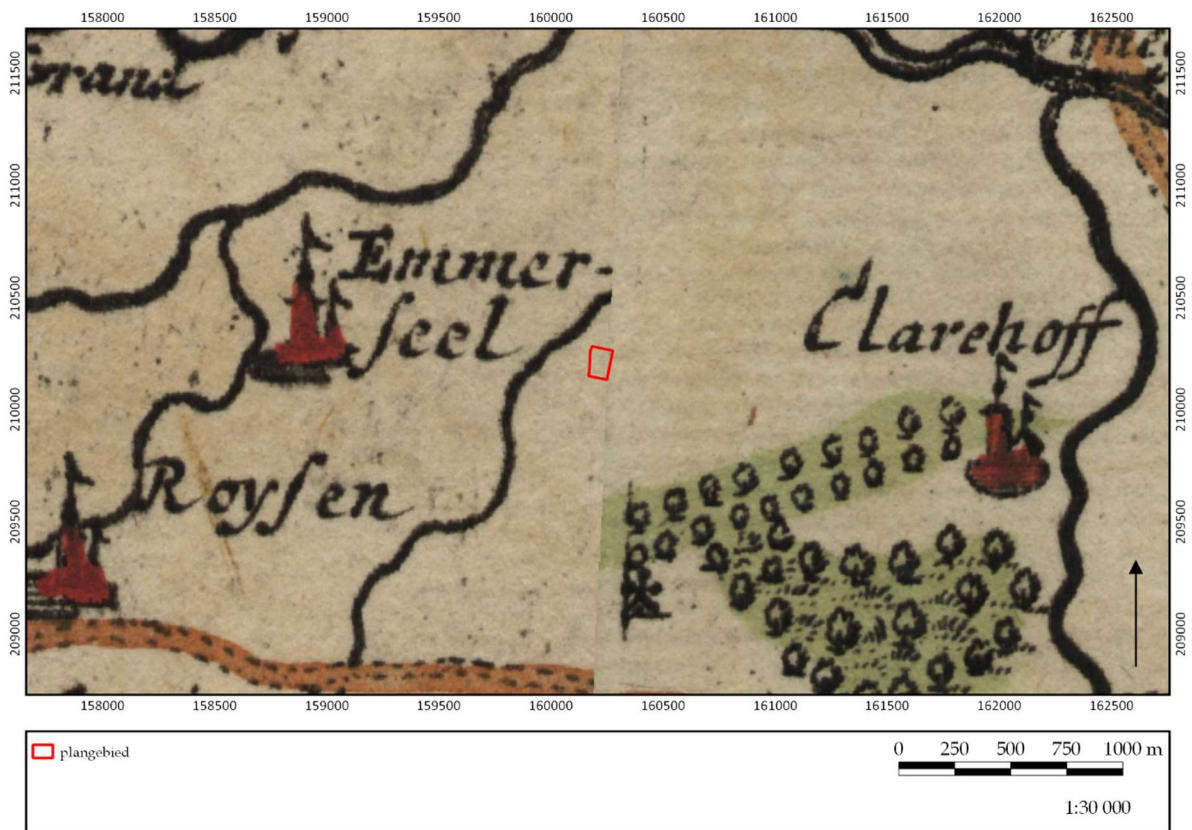
⁸ Sledsen 1962: 29-30.

tegen de gemeente Wommelgem zou mogelijk afgebeeld zijn op het schilderij “De plundering van een dorp” van de Antwerpenaar Sebastiaan Vranckx (1573-1647), dat zich in de Kunstsammlung van Düsseldorf bevindt.

Het landelijke karakter, dat Wommelgem tot ca. 1950 kenmerkte, onderging de laatste decennia grondige wijzigingen. De laatste grote ontwikkeling is de aanleg van de KMO-zone Kapelleveld in 1993-1994.

5.3 Cartografische bronnen

Voor dit gedeelte van het onderzoek zijn de kaarten van Frickx, van de graaf De Ferraris, de Atlas der Buurtwegen, de Poppkaart en van Vandermaelenkaart gebruikt. De topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit plangebied niet beschikbaar.⁹ Er zijn in dit kader ook recente topografische kaarten ook bekeken.

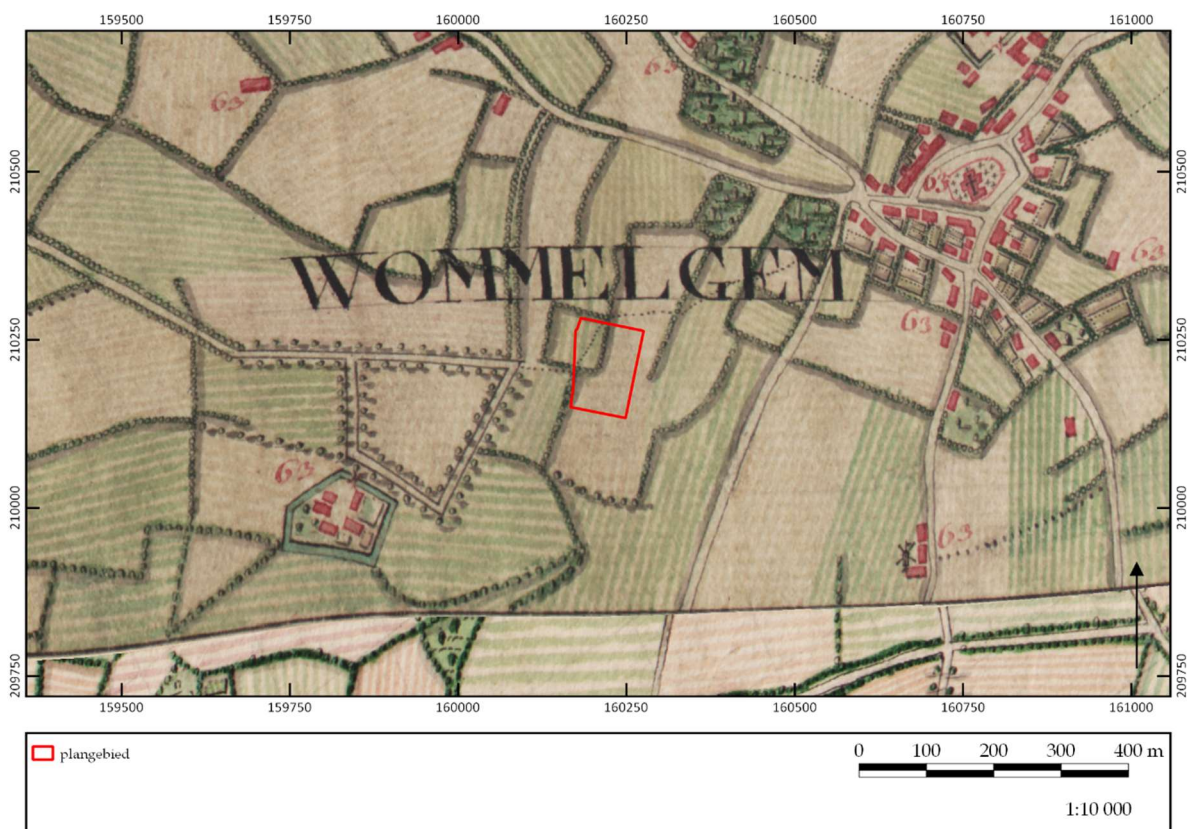
Figuur 6. Uitsnede uit de Frickxkaart (1744) met aanduiding van het plangebied.
©GEOPUNT/EH

Het plangebied ligt ten westen van het historische dorpskern van Wommelgem. Als algemeen referentiekader lijkt de Frickxkaart (fig. 6) echter moeilijk als alleenstaand cartografisch document leesbaar. De aanwezige aanduidingen voor de bredere regio rond het plangebied tonen de toponiemen Roysen, Emmerseel en Claerhof die moeilijk

⁹ Alle gebruikte kaarten en luchtfoto's kunnen online geraadpleegd worden op <http://www.geopunt.be>. Dit zal niet elke keer herhaald worden bij de desbetreffende kaartbeschrijving.

terug te brengen zijn naar de huidige toestand zonder gedegen historische kennis van het gebied. Het toponiem Emmerseel (of Immerseel) lijkt daarbij het meest indicatief en verwijst naar het geslacht van Immerseel die het dorp Wommelgem in hun bezit hadden tot op het einde van de 18^e eeuw. Dit strookt dan ook perfect met het tijds kader van de Frickx-kaart en toont het belang van de familie aan.

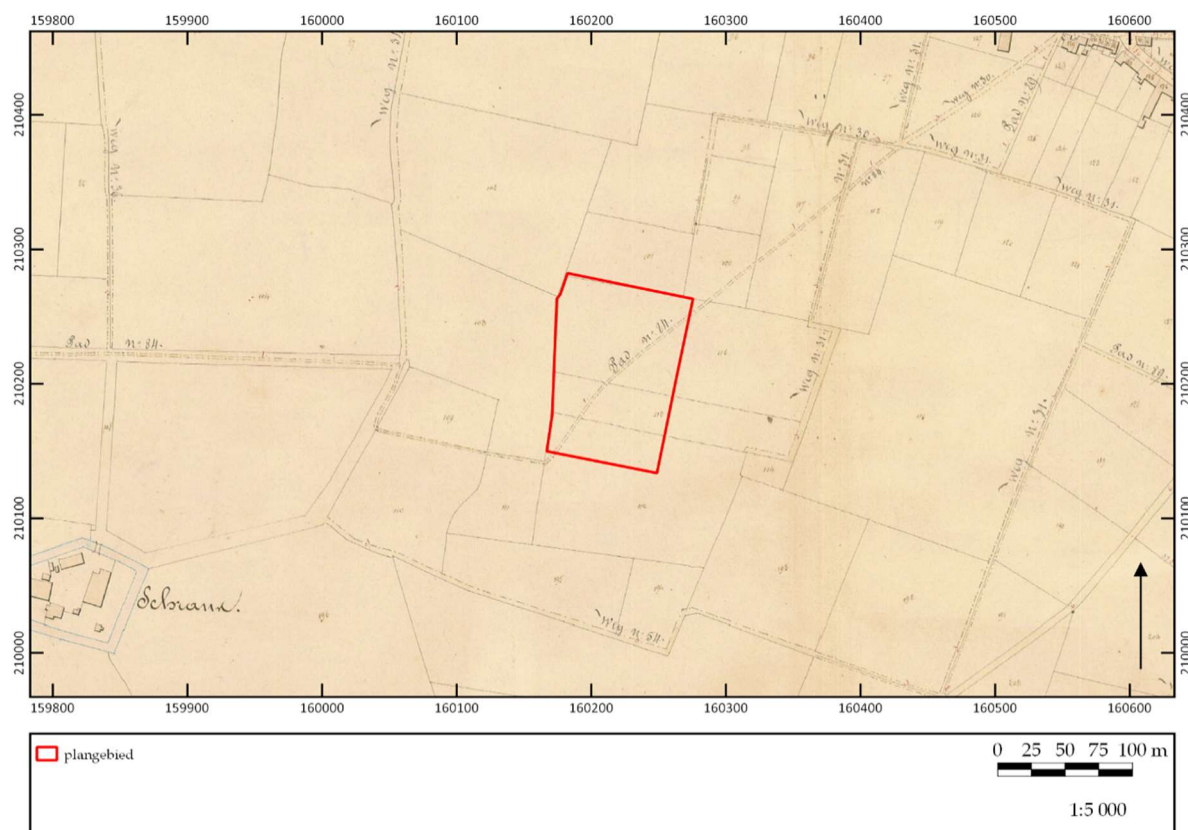
De Ferrariskaart (1771-1778) is op deze locatie alvast duidelijk en gedetailleerd te plaatsen (fig. 7). Op deze kaart bevindt het plangebied zich net iets ten zuidwesten van de historische dorpskern die zich op deze kaart mooi laat aflijnen. Binnen het plangebied zelf tekent zich akkerland af voorzien van groenkanten en/of bomenrijen. Een kritisch evaluatie van de georeferentie van de kaart lijkt wel uit te wijzen dat het plangebied een kleine mutatie heeft ondergaan en zich eigenlijk iets meer naar het westen zou moeten bevinden. Indicatief is de aanwezigheid van een buurtweg die het perceel ten westen schuin doorsnijdt en zich binnen het plangebied bevindt (zie infra). De directe omgeving van het plangebied laat zich ook tekenen als een agrarisch landschap met veel akkerland en verspreide boerderijen. Naast de dorpskern van Wommelgem vallen ten zuiden van het plangebied nog twee sites op. De meest opvallend bevindt zich enigszins ten zuidwesten van het plangebied en omvat een site met walgracht die in relatie kan worden gebracht met het toepasselijke toponiem Schranshof (zie infra). Een tweede site, meer ten zuidoosten van het plangebied, toont naast een bebouwingselement een houten (staak?)molen.

Figuur 7. Uitsnede uit de Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding van het plangebied.
©GEOPUNT/EH

Ongeveer driekwart eeuw later worden de kaarten van de Atlas der Buurtwegen

(1841) gemaakt (fig. 8). Doorheen het plangebied loopt nog steeds dezelfde ‘weg’ die ook op de Ferrariskaart al zichtbaar was en zich op deze kaart weet te typeren als ‘pad n° 811’. Ook de site met walgracht tekent zich opnieuw af, nu met de benaming ‘Schrans’. Ook het molenterrein is nog zichtbaar op de kaart langsheen een straat met de benaming ‘Weg n° 53’ (niet meer op de figuur afgebeeld).

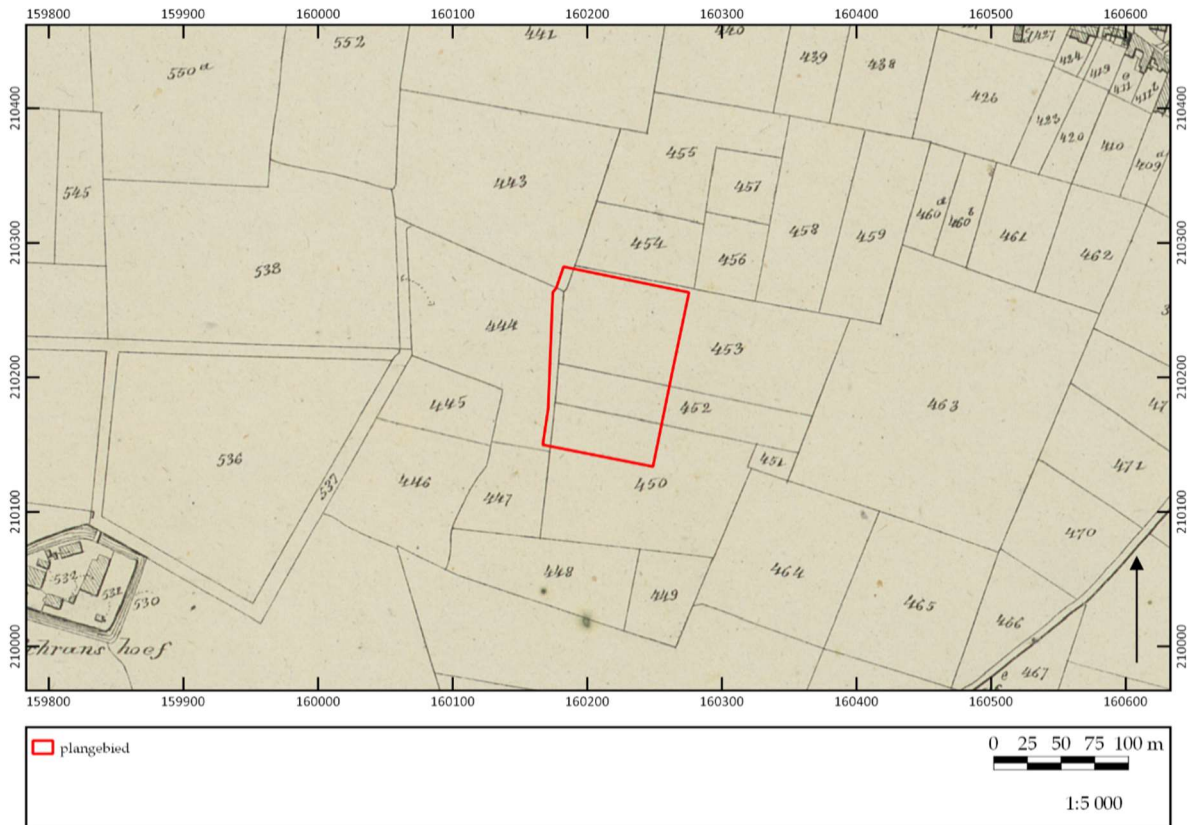

Figuur 8. Uitsnede uit de Atlas der Buurtwegen (1841) met aanduiding van het plangebied.
©GEOPUNT/EH

Nauw aansluitend bij de Atlas der Buurtwegen is de kadasterkaart van Popp (1842-1879). Ze baseren zich op dezelfde gegevens maar leggen de focus enigzins anders. Op de Popp-kaart (fig. 9) komen we meer te weten over de kadastrale indeling binnen het plangebied waarbij opgemerkt kan worden dat het huidige plangebied het westelijk deel bestrijkt van drie oudere kadastrale eenheden met de nrs. 450; 452 en 453.

De Vandermaelenkaart (1846-1854) vertoont geen wezenlijk ander beeld dan de Atlas der Buurtwegen of het Poppkadaster (fig. 10). Deze kaart is echter gemaakt op een minder gedetailleerde schaal. Toch zijn ook hier de eerder genoemde elementen goed te herkennen, met name de buurtweg die het plangebied snijdt, de dorpcore van Wommelgem in het noordoosten, het Schranshof in het zuidwesten en de molenberg in het zuidoosten. Een opvallend (nieuw) toponiem betreft de naam ‘Moeffenhoeven’. Mogelijk moet een verklaring voor deze naam gezocht worden bij ‘hoeven’ die gemaakt waren uit ‘moeffen’, (plompe) bakstenen die veelal in veldovens werden gebakken.¹⁰ Uitsluitel hiervoor bestaat echter niet.

¹⁰ Persoonlijke interpretatie van de auteur.

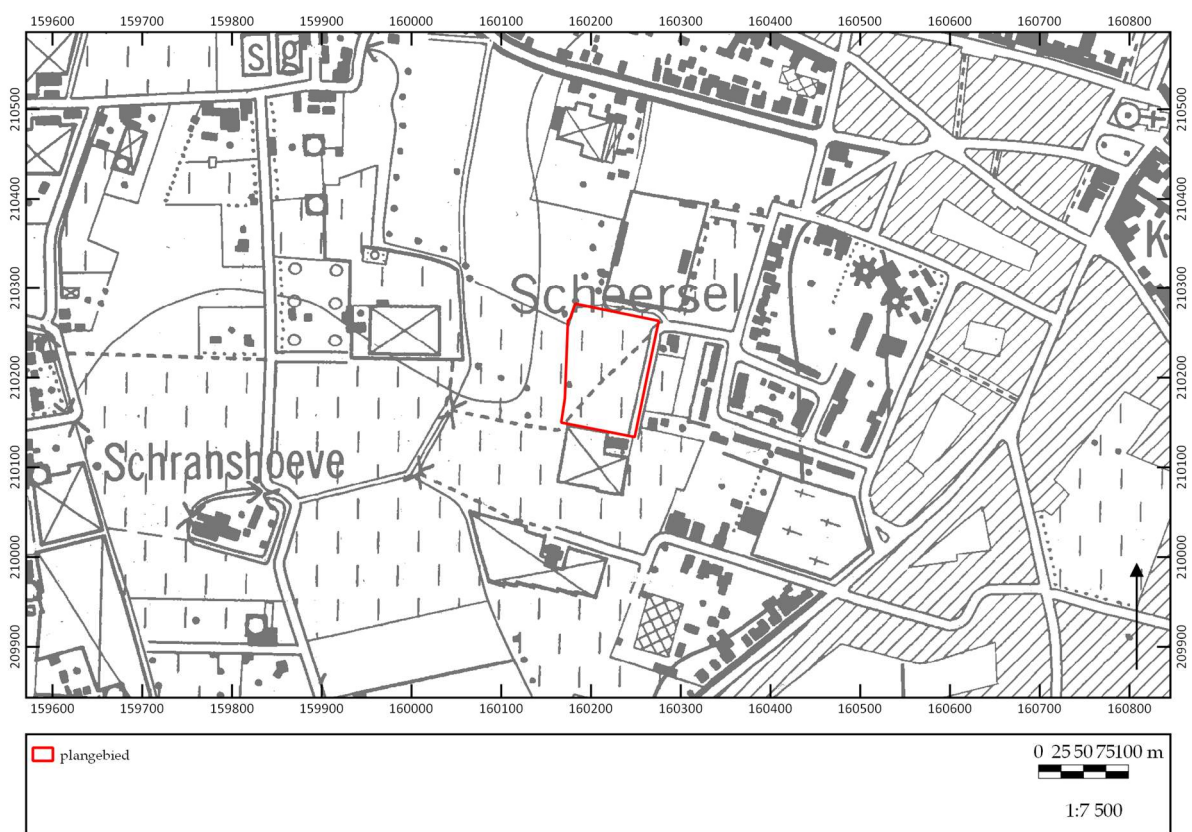
Figuur 9. Uitsnede uit de kadasterkaart van Popp (1842-1879) met aanduiding van het plangebied. ©GEOPUNT/EH

Figuur 10. Uitsnede uit de Vandermaelenkaart (1846-1854) met aanduiding van het plangebied. ©GEOPUNT/EH

De hierboven besproken historische kaarten tonen een hoge mate van continuïteit in en rond het plangebied vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw tot het einde van de 19^e eeuw. Het stratenplan bleef daarbij onveranderd en de regio, en meer bepaald het plangebied, kan als landbouwareaal gekarakteriseerd worden. Geen enkel kaartbeeld lijkt bewoning te suggereren binnen het plangebied.

Afsluitend zijn nog enkele topografische kaarten bekeken. Door de grote continuïteit binnen het plangebied en de hoge tijdsresolutie van de verschillende beschikbare topografische kaarten werd ervoor gekozen hier slechts een enkele te bespreken.¹¹ De gehele reeks aan topografische kaarten toont immers steeds opnieuw hetzelfde karakter voor het plangebied. De huidige topografische kaart NGI 1:10.000 (fig. 11) toont net als de andere topografische kaarten het gebied als nog onbebouwd terrein aan de rand van een verkavelingskern, die zich ten zuidwesten van de dorpskern bevindt. Door de reeks van topografische kaarten op Cartesius is het mogelijk om deze ontwikkeling deels te dateren in de tweede helft van de 20^e eeuw. Een nauwkeurige datering kan uit de studie van de luchtfotografische bronnen worden afgeleid (zie infra).

Figuur 11. Uitsnede uit de topografische kaart NGI 1:10.000, met aanduiding van het plangebied. ©GEOPUNT/EH

5.4 Luchtfotografie

Ter aanvulling van de 18^e- en 19^e-eeuwse historische kaarten en de recente topografische kaart zijn ook luchtfoto's uit verschillende jaartallen bekeken.

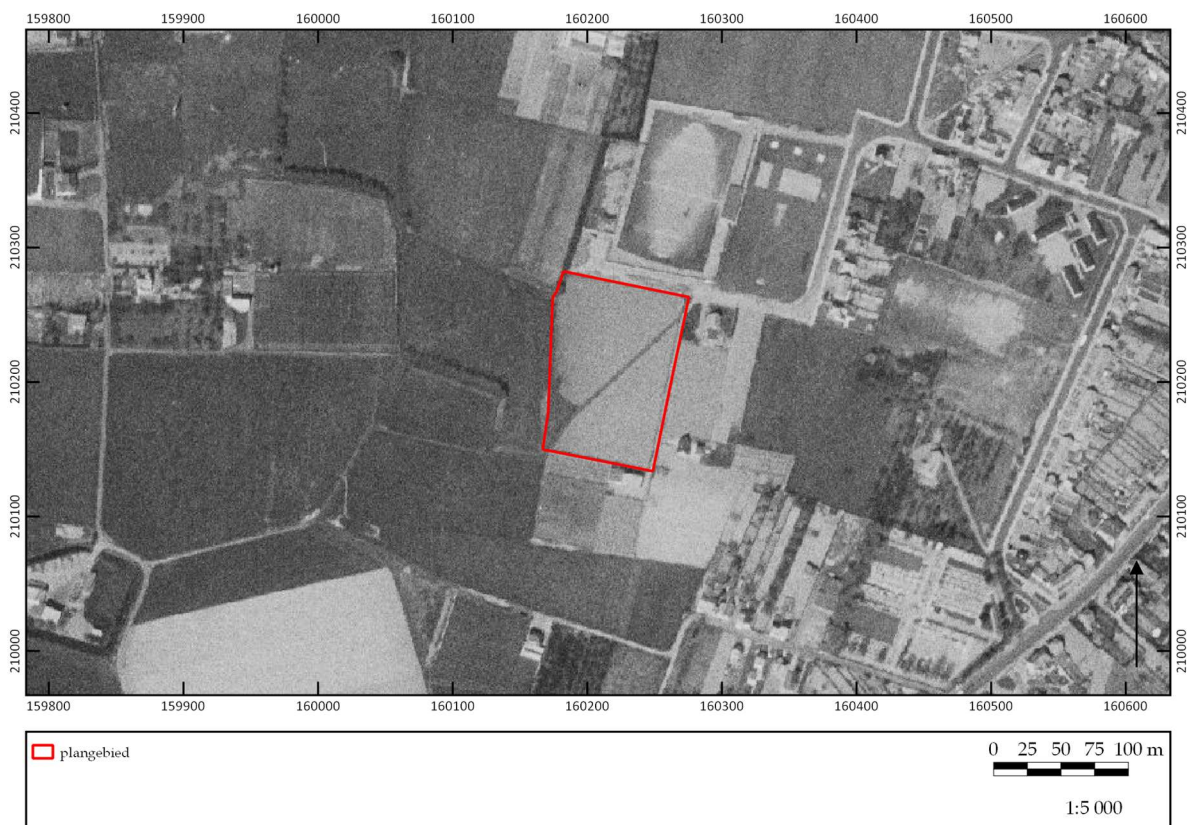
¹¹ Voor het meest complete overzicht aan georeferencierte topokaarten voor het plangebied zie www.cartesius.be.

De luchtfoto uit 1971 (fig. 12) is zeer grofkorrelig waardoor niet tot op detailniveau ingezoomd kan worden. Toch blijkt dat het perceel onbebouwd is. Duidelijk is ook dat de buurtweg zichtbaar op de historische kaarten ook toen nog landschappelijk relevant was en zich aftekent als een pad met groenberm. In de directe omgeving van het plangebied zien we de ontwikkeling van sportinfrastructuur in de vorm van verschillende voetbalvelden.

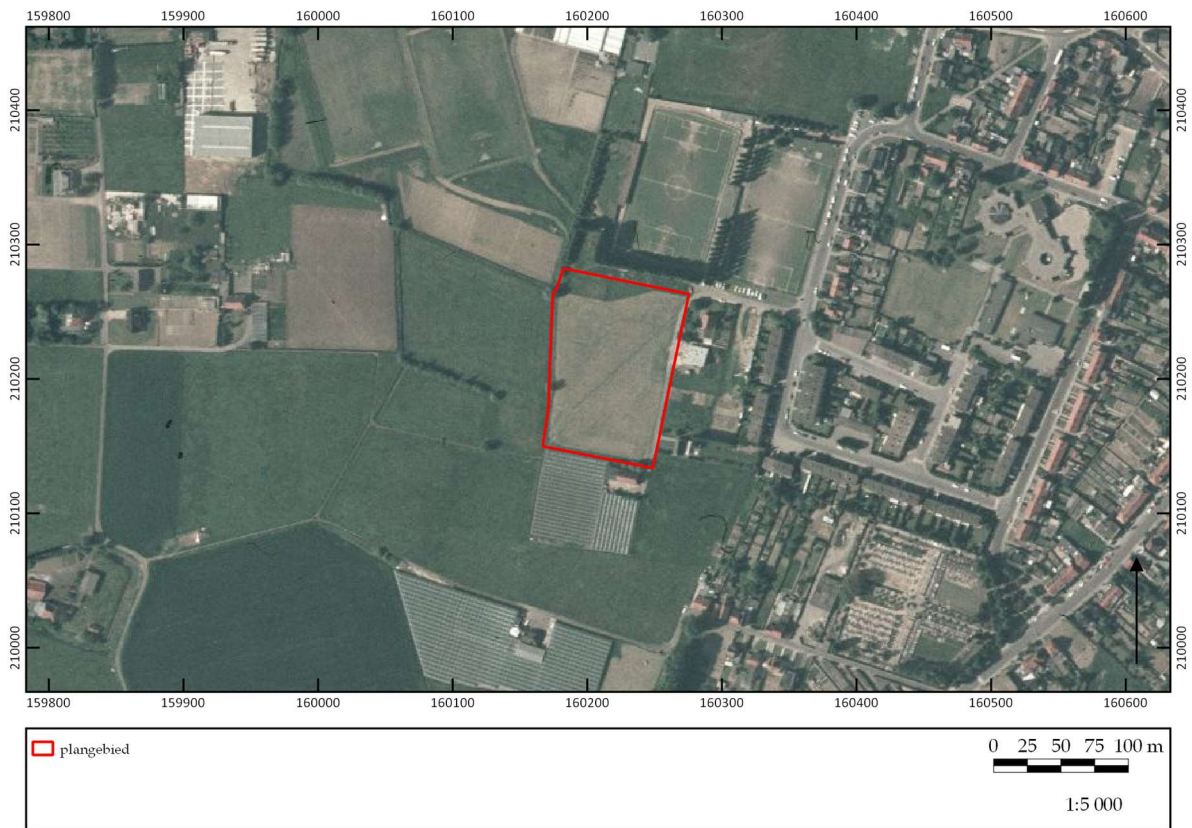
De situatie op de luchtfoto uit 1979-1990 (fig. 13) sluit hier grotendeels bij aan. De sportvelden zijn nog steeds aanwezig en kennen een zekere uitbreiding qua infrastructuur vooral in oostelijke richting.

In 2000-2003 (fig. 14) is de situatie sterk gewijzigd en is bebouwing zichtbaar binnen het plangebied in de vorm van de bestaande huidige bebouwing (sportcentrum). Het gebouwcomplex in het noordelijke en centrale deel van het onderzoeksgebied is daarbij duidelijk zichtbaar, alsook het beachvolleybal-terrein in de zuidoostelijke hoek.

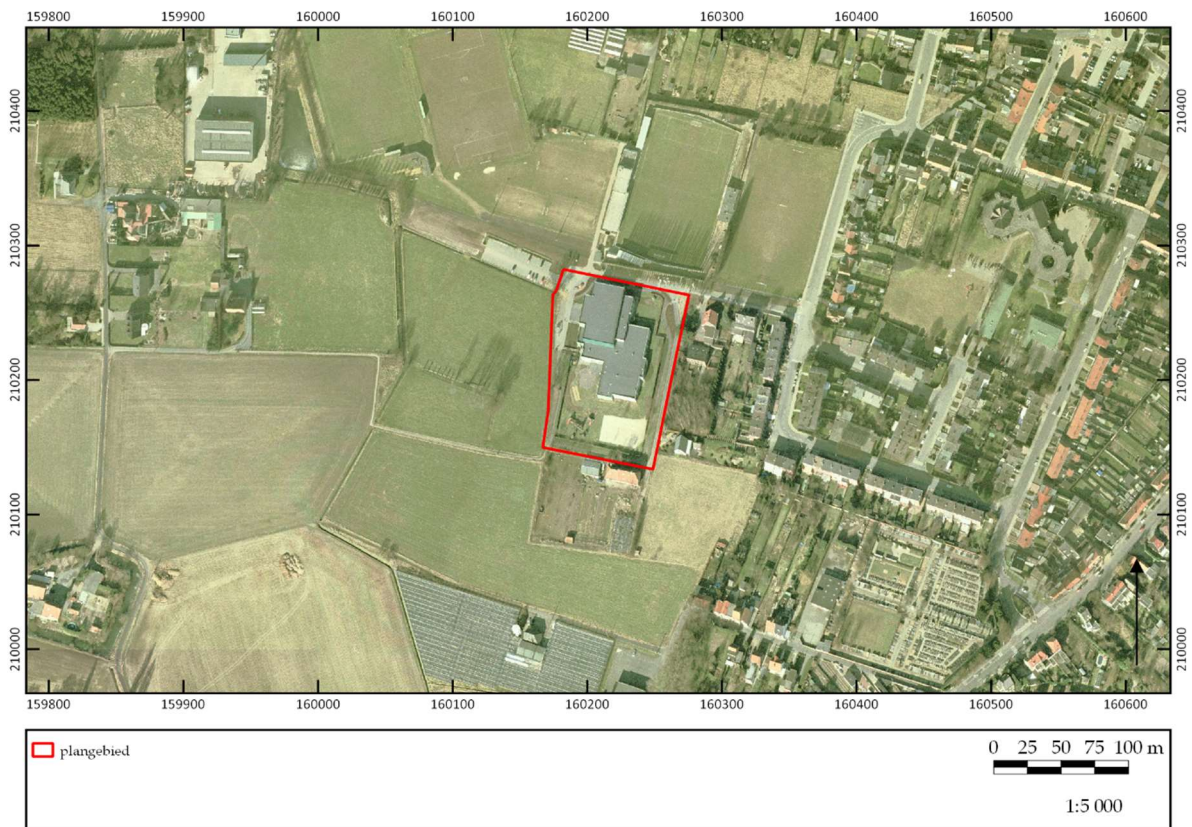
Recentere luchtfoto's (fig. 15) tonen geen veranderingen meer van het terrein en de omgeving waardoor er voor de volledigheid werd gekozen om deze in mozaïekvorm op te nemen in dit verslag.

Figuur 12. Uitsnede van de luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het plangebied.
©GEOPUNT/EH

Figuur 13. Uitsnede van de luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het plangebied.
 ©GEOPUNT/EH

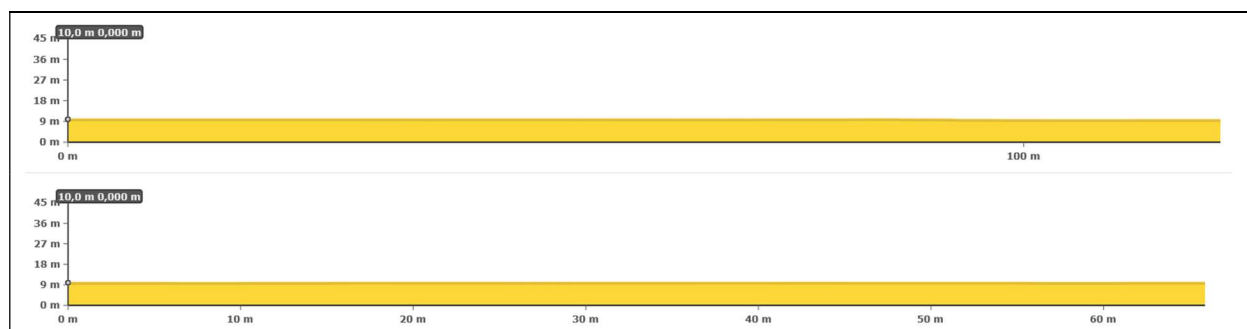
Figuur 14. Uitsnede van de luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het plangebied.
 ©GEOPUNT/EH

Figuur 15. Uitsnede van de luchtfoto's uit 2005-2007, 2008-2011, 2012 en 2016 met aanduiding van het plangebied. ©GEOPUNT/EH

5.5 Geo(morfo)logie en bodem

Het plangebied is tamelijk vlak, zoals uit figuur 16 blijkt. De gemiddelde terreinhoogte schommelt daarbij om en bij de 9,0 m +TAW. Grotere reliëfverschillen ontbreken daarbij volledig.

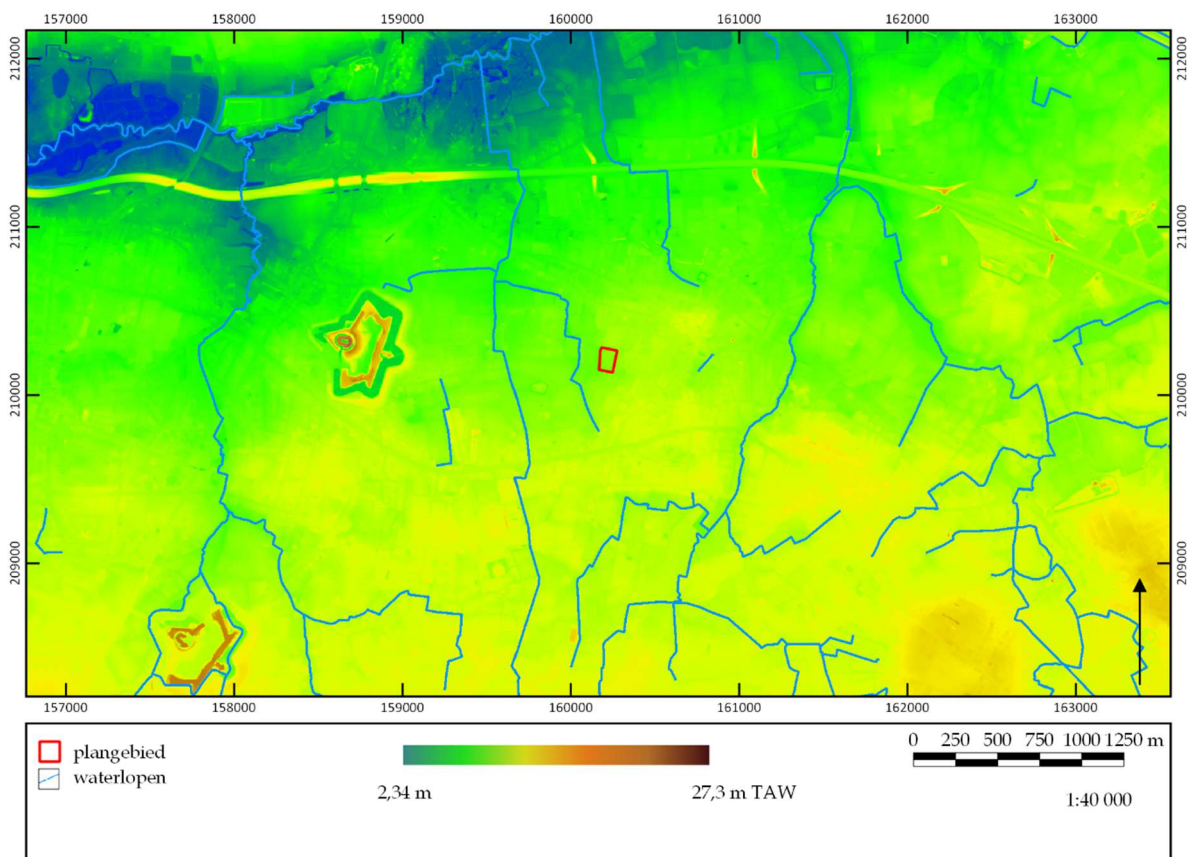
Figuur 16. Doorsnede door het terrein (NNO-ZZW: boven; W-O: onder). ©GEOPUNT/EH

Om de geomorfologie en de bodemopbouw van het plangebied te bestuderen, zijn de bodemkaart van Vlaanderen, de potentiële bodemerosiekaart, de

bodembedekkingskaart en de tertiair en quartair geologische kaarten gebruikt.¹² Om te kijken hoe de landschappelijke hoogteligging van het plangebied is ten opzichte van een grotere omgeving en de relatie van het plangebied tot beek- en riviervalleien zich verhoudt is het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II bestudeerd.

5.5.1 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II

Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (fig. 17) wijst uit dat het plangebied in een ietwat hooggelegen gebied ligt in vergelijking met de omgeving. Het plangebied ligt daarbij op de overgang van de iets lager gelegen valleibodems (van Schijn en Schelde) naar de meer hoger gelegen zandgronden. Op slechts een kleine 100 m ten westen van het plangebied is de beekvallei van de Moflenloop zichtbaar. Het is bekend dat steentijdvindplaatsen zich doorgaans op korte afstand van water bevinden; dit kunnen riviertjes of beken zijn, of drassige zones in het landschap of vennetjes. De korte afstand tot de beek en het gegeven dat het plangebied net wat hoger ligt ten opzichte van deze beek, maakt dat het plangebied potentie biedt wat steentijdsites betreft.

Figuur 17. Hoogteligging van het plangebied op het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II.
©GEOPUNT/EH

5.5.2 Tertiair geologische kaart

Op de tertiair geologische kaart (fig. 18) ligt het plangebied net op de rand tussen de gebieden waar de formatie van Lillo en de formatie van Diest voorkomen. De formatie van Lillo is een mariene lithostratigrafische eenheid, gekenmerkt door grijs tot bruin schelprijk zand. De formatie van Diest bestaat uit vrij grove groene tot

¹² Alle bodemkaarten kunnen gevonden worden op www.dov.vlaanderen.be.

bruingroen, sterk glauconiethoudende zanden. Aan de basis van deze zanden komt vaak een goed ontwikkeld basisgrint voor. Schelpen komen in deze formatie niet voor.¹³

5.5.3 Quartair geologische kaart

Het huidige landschap wordt voor een deel bepaald door de eolische afzettingen uit het laat-pleistoceen en vroeg-holoceen. Zand en leem werd vanuit de laagvlakte van de huidige Noordzee geblazen en vormde dekzandruggen. Daar waar zand of leem niet gefixeerd was, of later door ontginning bloot kwam te liggen, ontstonden stuifduinen. Op de quartair geologische kaart (fig. 19) wordt aangegeven dat in het plangebied geen holocene en/of tardiglaciale fluviatiele afzettingen bovenop de pleistocene sequentie voorkomen (type 1).¹⁴ De basis van de quartairgeologische sequentie wordt gevormd door hellingsafzettingen.

5.5.4 Bodemtype

Op de bodemkaart van Vlaanderen (fig. 20) blijkt dat in het plangebied maar liefst drie bodemtypen voorkomen. Van west naar oost komen bodems van het type w-Leb, w-Pdm en w-Pcm voor.

Het eerste type (w-Leb) omvat natte zandleembodems met een structuur B-horizont en een ondiep substraat van klei-zand. Deze permanent natte gronden, die in dit geval alleen langs de westelijke rand van het plangebied is geconstateerd, komen vooral voor in lage depressies, beekvalleien (en riviervalleien). De aanwezigheid van een beperkte profielopbouw wijst echter in de richting van een iets hoger gelegen bodem die mits oordeelkundige drainering als akkerland kan gebruikt worden. Deze hydromorfe sterk gleyige grondwatergronden op zandleem hebben roestverschijnselen vanaf 20 cm en vertonen een reductiehorizont tussen 100 en 120 cm.

Naast de westelijke rand van het plangebied wordt een smalle strook als het bodemtype w-Pdm beschreven. Deze bodems typeren zich als matig natte licht zandleembodem met dikke antropogene humus A-horizont en een ondiep substraat van klei-zand.

Het grootste deel van het plangebied staat echter gekarteerd als w-Pcm. Dit bodemtype bestaat uit matig droge licht zandleembodem met een dikke antropogene humus A-horizont. Dit is grotendeels te verklaren door de aanwezige microtopografie waarbij de iets drogere grondig zich meer naar het oosten en zuiden bevinden.¹⁵

5.5.5 Potentiële bodemerosie en bodembedekking

De potentiële bodemerosiekaart per perceel uit 2016 (fig. 21) geeft aan dat voor het plangebied geen informatie beschikbaar is. In de directe omgeving en dan vooral ten zuiden en ten oosten van het plangebied zijn wel verschillende waarden ingekleurd die een indicatie geven van een zeer beperkte bodemerosie.

Uit de bodembedekkingskaart uit 2012 (1 m resolutie) (fig. 22) blijkt een situatie die grotendeels overeenkomt met de huidige werkelijkheid, zoals hierboven reeds uitgebreid beschreven.

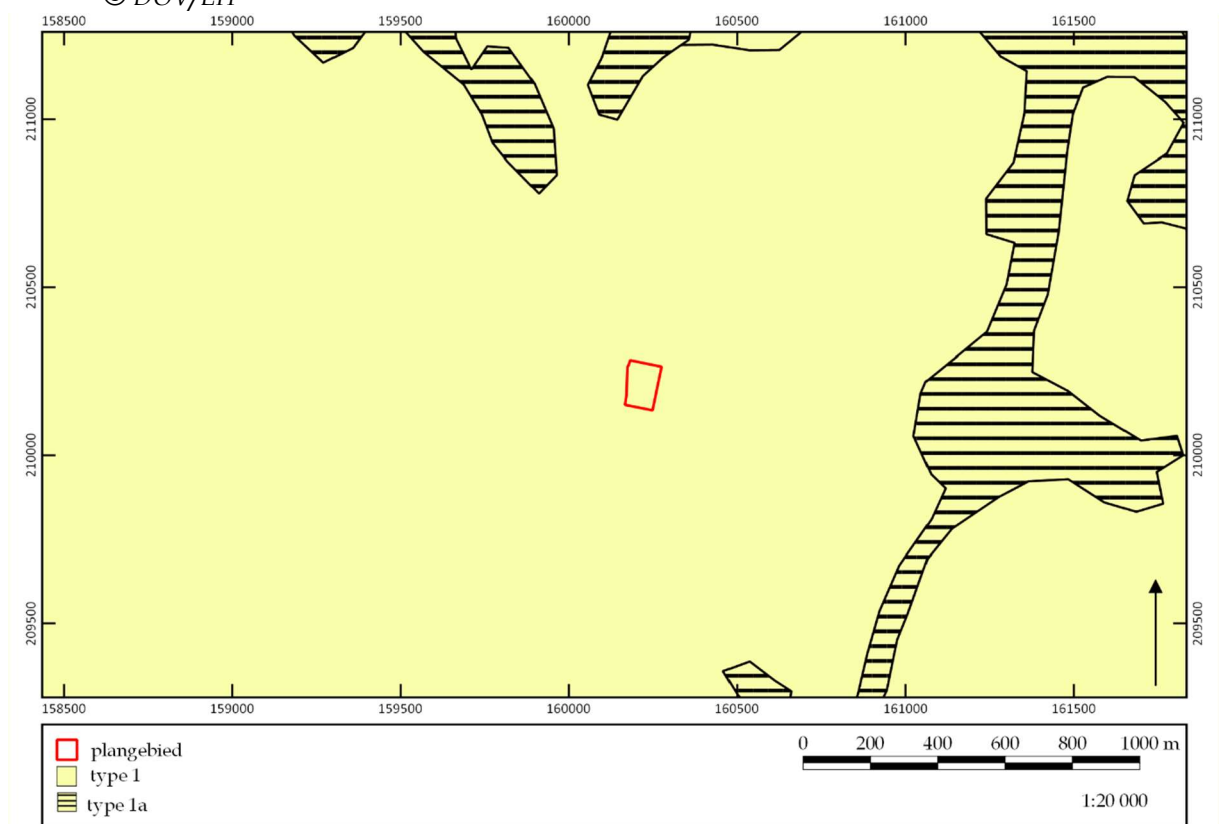
¹³ www.dov.vlaanderen.be.

¹⁴ www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be.

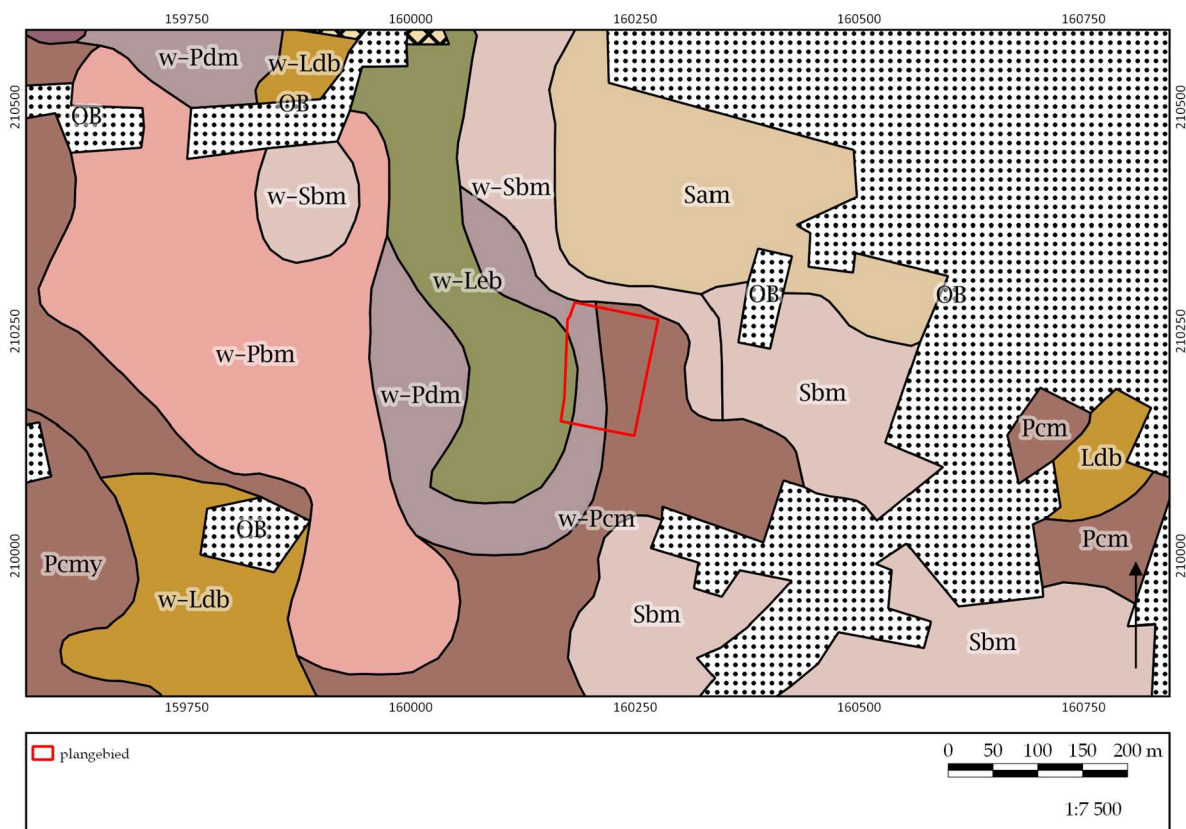
¹⁵ Van Ranst & Sys 2000.

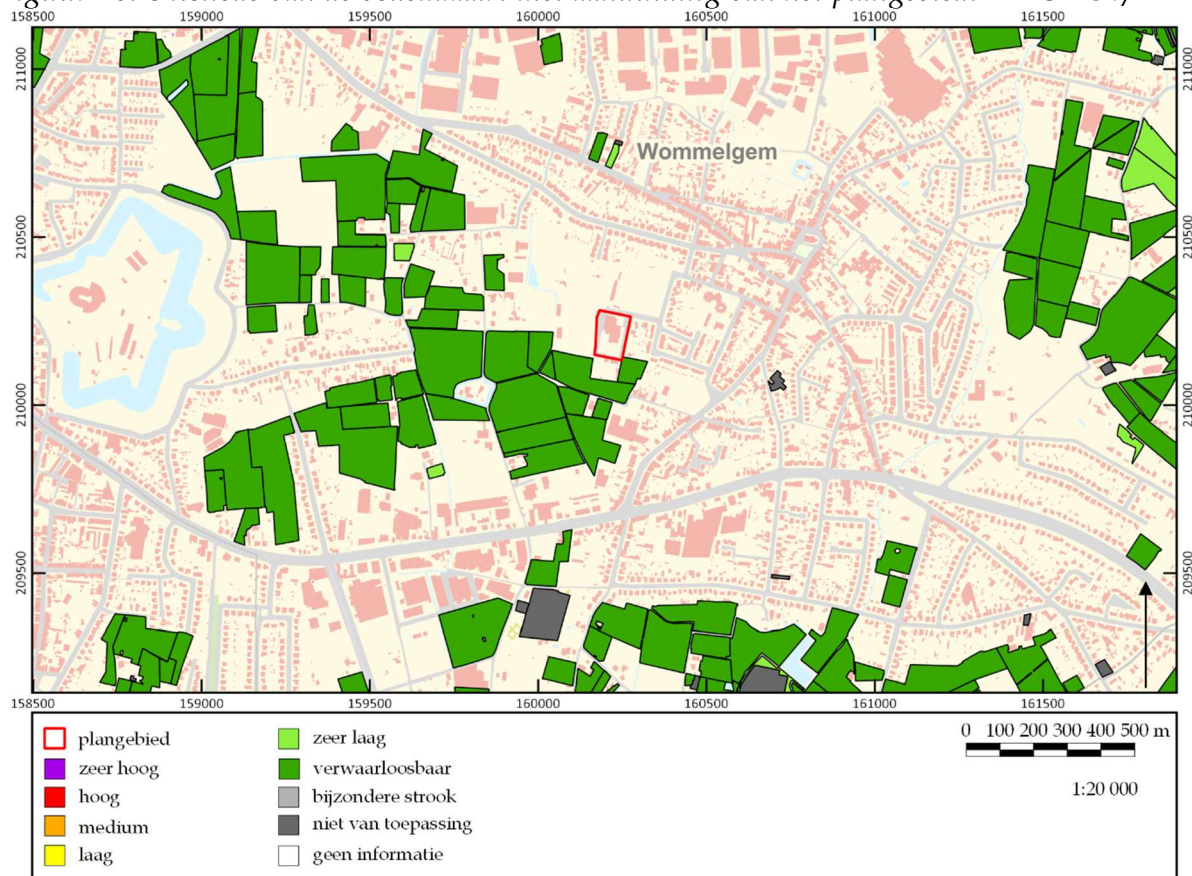
Figuur 18. Uitsnede van de tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied.
© DOV/EH

Figuur 19. Uitsnede van de quartair geologische kaart met aanduiding van het plangebied.
© DOV/EH

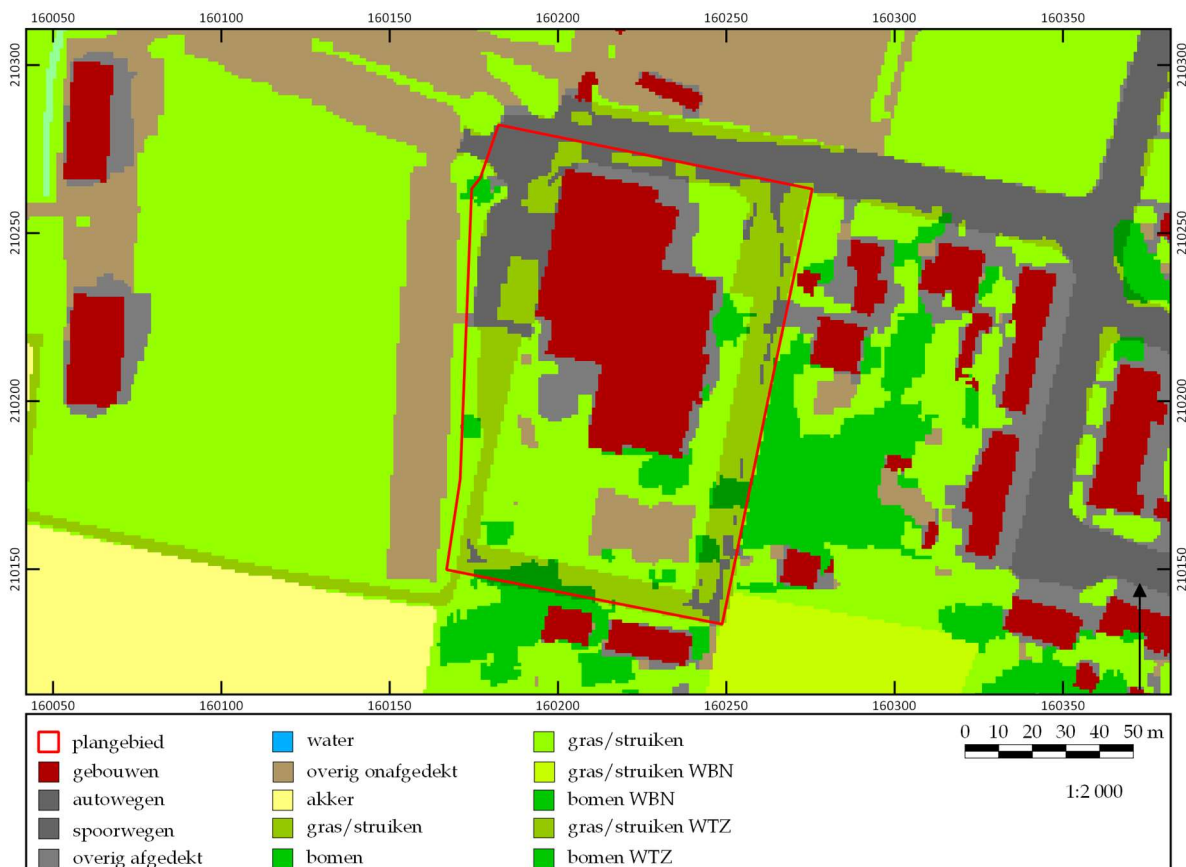

Figuur 20. Uitsnede van de bodemkaart met aanduiding van het plangebied. © DOV/EH

Figuur 21. Uitsnede van de potentiële bodemerosiekaart met aanduiding van het plangebied.

© GEOPUNT/EH

Figuur 22. Uitsnede van de bodembedekkingskaart met aanduiding van het plangebied.
©DOV/EH

5.6 Archeologische bronnen

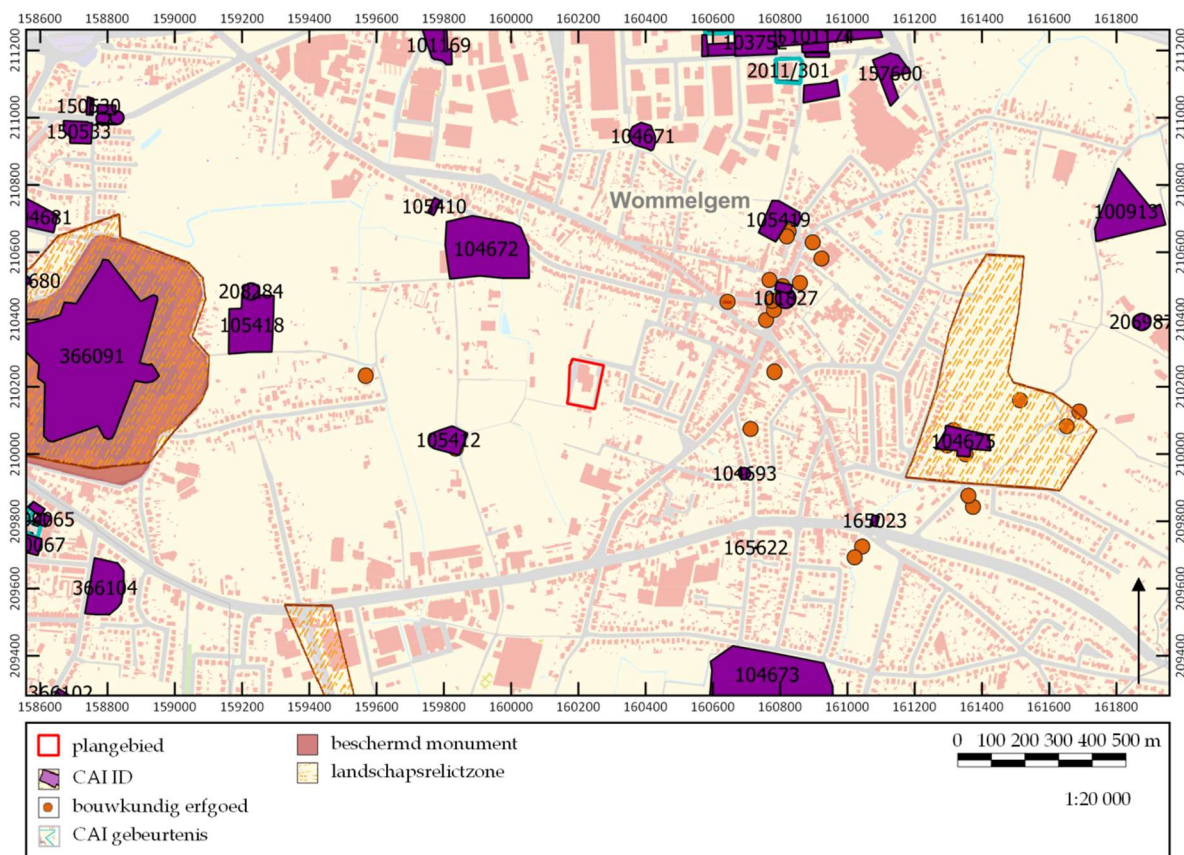
De CAI is weliswaar niet compleet, maar binnen het plangebied werden alvast geen archeologische waarden aangetroffen.¹⁶ In de bredere omgeving beschikken we over enige informatie. Niet alle waarden zullen hieronder worden opgesomd, alleen diegene op relatief korte afstand van het plangebied.

Centraal Archeologische Inventaris:

- **CAI ID 366091:** Fort 2 (beschermde monument), dat onderdeel uitmaakte van de Brialmontgordel. Het fort is gebouwd tussen 1864 en 1967.
- **CAI ID 105418:** Rooseweg I. Tijdens veldprospectie zijn hier naast een geretoucheerde kling uit de steentijd verschillende losse scherven gevonden en een armbandfragment van een 5-lobbige armband versierd met een gele glaspasta op de middelste lob. Deze dateren mogelijk uit de late ijzertijd. Verder is er nog een aardewerkconcentratie gevonden die in de 2^e-3^e eeuw gedateerd kan worden. De scherven konden worden toegekend aan o.a. technisch aardewerk, zwart gevernist aardewerk, een Tongerse beker. Ook zijn er scherven uit de vroege en volle middeleeuwen gevonden.

¹⁶ Voor alle waarden die in deze tekst zijn opgenomen, geldt dat de CAI is geraadpleegd op 29 juni 2017 (<https://cai.onroerenderfgoed.be>). Per genoemde waarde zal dit niet meer herhaald worden. Hetzelfde geldt voor de inventaris van het onroerend erfgoed.

- **CAI ID 105410:** Hoevenstraat 143. Bij de bouw van het huis in 1981 is een scherf handgevormd aardewerk gevonden. Deze zou mogelijk van een urn kunnen zijn en uit de late bronstijd stammen. In de CAI is er sprake van een gracht, waaruit deze scherf mogelijk zou kunnen komen.
- **CAI ID 104672:** Moffenhoeve. Indicator op de Ferrariskaart.
- **CAI ID 105412:** site met walgracht, indicator op de Ferrariskaart. Waarschijnlijk daterend uit de 17^e eeuw.
- **CAI ID 105419:** Hofke Moons en omgeving (beschermd stads- en dorpsgezicht). Deze hoeve zou stammen uit 1695, mogelijk uit 1625.
- **CAI ID 101827:** dorpskern van Wommelgem (beschermd stads- en dorpsgezicht). Door het centrum zou mogelijk de Romeinse weg Bavai-Asse-Rust-Hoogstraten-Breda lopen. Verder zijn er ter hoogte van de kerk munten, beenderen van paarden en mensen, een 100-tal hoefijzers en sporen van brand zijn gedocumenteerd. De datering zou Romeins kunnen zijn maar deze is verre van zeker.
- **CAI ID 104693:** windmolen van Wommelgem, indicator op de Ferrariskaart. Het molenhuis is gebouwd in 1779, maar gesloopt in 1922.
- **CAI ID 104675:** Kasteel Selsaete en omgeving (beschermd stads- en dorpsgezicht). Het landgoed behoorde in de 11^e-13^e eeuw toe aan de Sint-Michielsabdij. Het is niet duidelijk of er in die periode al een hoeve stond. In de 16^e eeuw wordt het kasteel gebouwd.

Figuur 23. Overzicht van de waarden uit de CAI. ©AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED/EH

Overige inventarissen:

Voor de opsomming van het bouwkundig erfgoed hebben we ons beperkt tot wat er op korte afstand van het plangebied aanwezig is.

- **ID 14432:** Moffenhoeve, gelegen aan de Moffenhoeven 30.¹⁷ Deze boerderij met parallelle gebouwelement gaat terug tot het begin van de 19^e eeuw en is ook gekend uit de toponymische studie (zie infra).
- **ID 14439:** Schranshoeve, gelegen aan de Schranshoevebaan 35 is een omwalde hoeve met losstaande bestanddelen, in kern mogelijk opklimmend tot de 17^e eeuw en aangepast in de 19^e eeuw, de tevens gekend is uit de historische kaartstudie.¹⁸
- **ID 14454:** het Molenhuis gelegen aan de wiekenstraat 7 is een bakstenen woonstalhuis dat in relatie kan worden gebracht met oude molenactiviteit. Op basis van de jaarankers in de westelijke gevel gaat de bewoning terug tot in de 18^e eeuw (1779)¹⁹.

Fort 2, dat zich ten westen van het onderzoeksgebied bevindt is bovendien een beschermd monument.²⁰

Verder zijn er geen waarden gevonden voor de onmiddellijke omgeving van het plangebied in:

- Vastgestelde inventaris/wetenschappelijke inventaris (landschapsatlas, historische tuinen en parken, houtige beplantingen, archeologische zones, bouwkundig erfgoed – gehelen, orgels, wereldoorlog relict)
- Unesco Werelderfgoed
- Beheersplannen
- Gebieden Geen Archeologie
- Erfgoedlandschappen

¹⁷ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14432>

¹⁸ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14439>

¹⁹ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14454>

²⁰ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/4476>

6 Synthese

In dit hoofdstuk wordt vooreerst een synthese gepresenteerd van de resultaten van het *assessment*. Hierbij wordt telkens aangegeven op welke van de onderzoeksvragen, die voorafgaand aan het bureauonderzoek zijn geformuleerd, een antwoord gegeven kan worden. Ook wordt hier aangegeven wat de impact is van de geplande werken en in hoeverre zij kunnen leiden tot verstoring van het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief. Vervolgens wordt een korte synthese gegeven voor een niet-gespecialiseerd publiek.

De volgende onderzoeksvragen zijn voorafgaand aan de bureaustudie geformuleerd:

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op?

6.1 Synthese voor gespecialiseerd publiek

6.1.1 Samenvatting van de onderzoeksresultaten en beantwoording van de onderzoeksvragen

Om in te kunnen schatten wat het archeologisch en cultuurhistorisch potentieel van het plangebied is, zijn de historische kaarten, de bodem- en geo(morfo)logische kaarten en luchtfoto's bekeken en zijn verschillende inventarissen (waaronder de CAI) en historische/archeologische bronnen geraadpleegd (**onderzoeksvragen 1-2**).

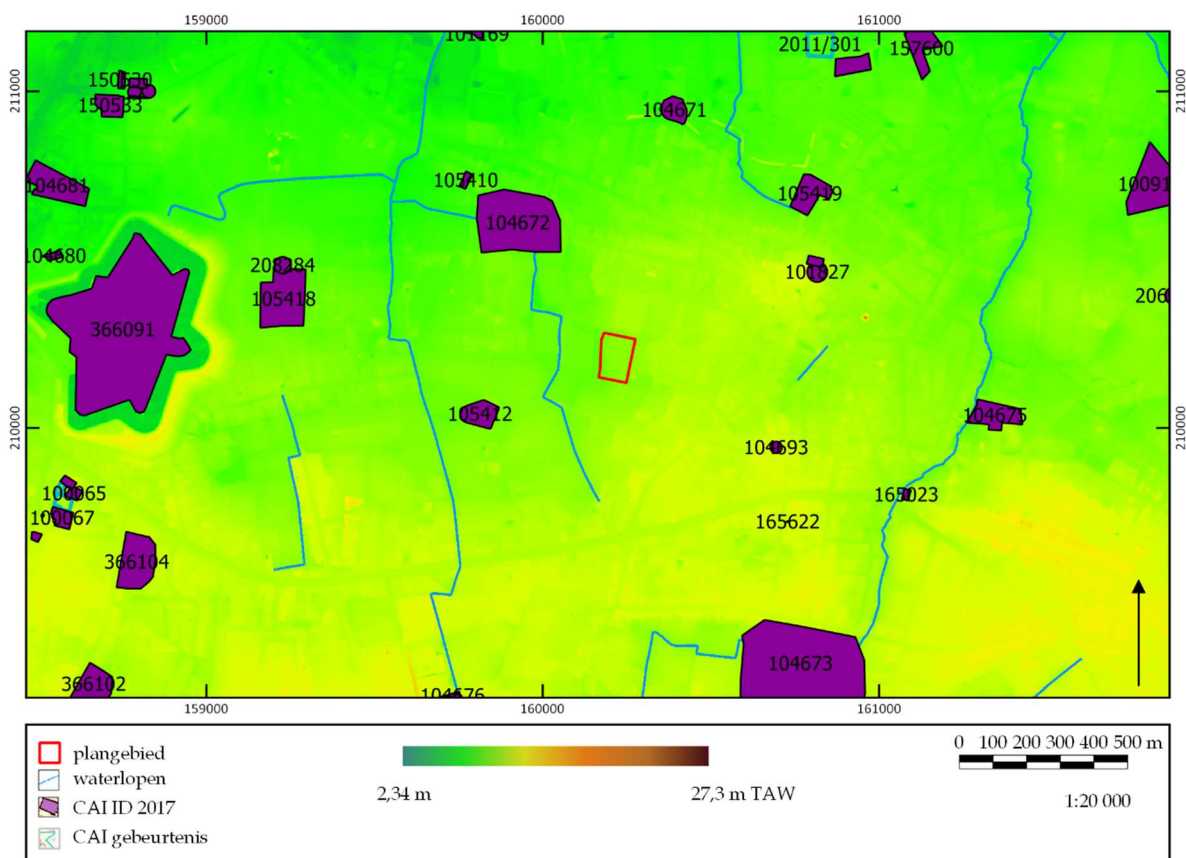
Uit de historische kaarten is gebleken dat het terrein pas vanaf het begin van de 21^e eeuw voor bewoning in gebruik werd genomen. Op basis van de historische bronnen en kaartmateriaal kan binnen het plangebied geen bewoning worden gesitueerd tussen de 18^e eeuw en het bebouwen van het terrein in het begin van de 21^e eeuw. Alles wijst er daarbij op dat het plangebied gedurende die periode behoorde tot een relatief uitgestrekt landbouwareaal.

Het terrein zelf bevindt zich op zandleemgronden, wat zich uit de bodemkaart laat afleiden. Als naar de ligging op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II wordt gekeken, dan blijkt dat de hele omgeving ongeveer dezelfde landschappelijke kenmerken vertoont, waarbij het reliëf naar het noorden zachtjes afloopt en naar het zuiden zachtjes oploopt. De topografische ligging van het plangebied op iets hogere gronden in de vallei van de Schijn maakte het sinds de prehistorie geschikt voor bewoning. Ook voor wat betreft de steentijd is er sprake van een zekere potentie aangezien er op korte afstand een beekje loopt (de Moflenloop bevindt zich op ca. 100 m) en het plangebied zelf net iets hoger ligt dan de omgeving tussen het plangebied en het beekje. Afgaande op het model voor de potentie voor steentijdsites, waarbij

aangenomen wordt dat deze zich in een range van 0 tot 250 m vanaf een vallei, ven of moerassig gebied bevinden, zou dit betekenen dat de kans aanwezig is dat er zich in het te ontwikkelen gebied een steentijdsite bevindt. Wordt gekeken naar een wat bredere omgeving dan blijkt dat er op verschillende locaties ook vondsten zijn aangetroffen uit diverse perioden.

Dit betekent dat dit gebied in Wommelgem potentieel biedt voor het aantreffen van bodemsporen en vondsten uit de steentijd, de prehistorie, de metaaltijden, de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Voor alle perioden kan gesproken worden van een middelhoge potentie. De oudste bewoning in de wijdere omgeving kan op basis van de historische studie teruggebracht worden tot in de volle middeleeuwen. De bebouwing bleef daarbij grotendeels zijn landelijk karakter behouden, en dit tot in de 20^e eeuw.

Wat archeologische en cultuurhistorische waarden betreft, zijn er binnen het plangebied geen waarden bekend. In de directe omgeving vinden we vooral elementen met landschappelijke of bouwkundige erfgoedwaarde terug die grotendeels gelinkt zijn aan de landbouwexploitatie van het gebied. Een uitzondering vormt Fort 2 dat als militaire infrastructuur als monument is beschermd.

Figuur 24. Analysekaart op basis van de DTM en de CAI-waarden. ©EH

Bovendien geeft de bodemkaart aan dat het plangebied, maar ook het ruimere landschap eromheen, wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van plaggenbodems. Hiervan is bekend dat zij ontstaan zijn door eeuwenlange accumulatie van bemesting op de akkers. Aangenomen wordt dat de Kempense plaggenbodems vanaf de 14^e

eeuw zijn ontstaan;²¹ vanaf dan zal een gestaag aanbrengen van plaggenbemesting op de akkers ertoe leiden dat de vruchtbare bodem dikker wordt. Dit betekent ook dat recente bewerking van deze akkers minder impact op de onderliggende (afgedekte) bodem gehad zal hebben, aangezien deze bewerking zelden doorheen de dikke humus A-horizont is gegaan. Deze plaggenbodems bieden derhalve zeer goede bewaringscondities voor afgedekte archeologische vindplaatsen, die ouder zijn dan de 14^e eeuw. Hierin kan ook meteen een verklaring gevonden worden voor het ontbreken van vondstmeldingen ouder dan de 14^e eeuw op basis van veldkarteringen in de directe omgeving van het plangebied.

Al met al kan gesteld worden dat het plangebied gelegen is in een archeologisch en cultuurhistorisch interessant gebied met een enigszins beperkte archeologische voorkennis. Dit betekent dat voor het plangebied sprake is van een middelhoge potentie.

Het historische kaartmateriaal heeft wel wat aanwijzingen opgeleverd over de evolutie van het plangebied van de 18^e tot de 20^e eeuw (**onderzoeksvraag 3**), maar alleen in de zin dat de aanwezigheid van bebouwing binnen het plangebied een duidelijk recent fenomeen is. Vanaf de oudste historische kaart zijn het plangebied en de omgeving aangegeven als landbouwareaal. Dit verandert niet tot de 20^e eeuw wanneer het gebied stilaan meer en meer in gebruik genomen voor residentiële bebouwing en de inplanting van sportinfrastructuur. Voor oudere perioden is er geen zicht op de ontwikkeling van het gebied.

6.1.2 Impact van vroegere en geplande werken

Hoewel er voor de huidige bebouwing en verharding van het terrein reeds enige grondwerken zijn uitgevoerd, blijken deze allemaal tamelijk oppervlakkig te zijn geweest. Voor het aanbrengen van de bestratingen en voor het aanleggen van het beachvolleybalterrein is de bodem tot hooguit 40 cm diep vergraven.

De nieuwbouw zal een veel diepergaande verstoring van de bodem betekenen (**onderzoeksvraag 4**). Immers, dit nieuwe gebouw wordt gefundeerd op een betonplaat waarvoor de bodem tot 60 cm uitgegraven zal worden. Bovendien zullen er ook funderingsbalken worden aangebracht, waarvoor de bodem tot 1 m diep zal worden vergraven. Onder de vloerplaat van het nieuwe gebouw komen ook nog allerlei nieuwe leidingen, die maximaal 1,2 m diep zullen gaan en maximaal 1 m breed zullen zijn. Maar aangezien het om redelijk veel leidingen gaat die bovendien op vele plaatsen zullen komen te liggen in plaats van gecentraliseerd betekent ook dit een grote impact op de bodem. Tenslotte zullen voor de aanleg van de nieuwe septische putten en regenwaterputten, alsook voor het bufferbekken grote graafwerken uitgevoerd moeten worden.

Als concluderend de dieptes van de verstoringen wordt afgezet tegenover de bodemopbouw, waaruit blijkt dat er sprake is van een plag (die garant staat voor een goede bescherming van de onderliggende oorspronkelijke bodem en een eventuele

²¹ Het onderzoek in het Nederlandse Veldhoven heeft bijzonder veel informatie opgeleverd met betrekking tot het ontstaan en de mogelijkheden van Kempense akkers (zie Theuws & Van der Heiden 2011 voor een uitgebreid verslag hierover).

archeologische site die zich daarin voordoet, zie eerder), dan moet geconcludeerd worden dat de voorgenomen ontwikkeling van het terrein een grote en onomkeerbare impact betekent op de bodem en het mogelijk hierin schuilgaande archeologisch archief.

6.1.3 Aanbeveling en kennisvermeerderingspotentieel

Er zijn voldoende argumenten om te stellen dat het plangebied zich in een archeologisch interessante zone bevindt waarvan de huidige archeologische kennis als relatief beperkt kan worden beschouwd. Zo is er enerzijds zeer weinig geweten over het plangebied en de aangrenzende terreinen, zodat onbekend is wat er zich hier aan mogelijke archeologische resten in de bodem kan bevinden. Anderzijds is gebleken dat het plangebied een archeologisch interessante situering kent naar analogie met gekende archeologische sites in de bredere omgeving. Bovendien garandeert een aanwezig plaggendek dat de onderliggende oorspronkelijke bodem en eventuele sporen en vondsten die zich daarin bevinden goed bewaard kunnen zijn.

Verder archeologisch onderzoek in het plangebied zou dus meer informatie kunnen opleveren over de menselijke aanwezigheid in dit gebied. Het kennisvermeerderingspotentieel wordt bijgevolg als groot ingeschat.

Bovendien leveren de percelen die in de directe omgeving liggen voldoende mogelijkheden op om in de toekomst ook verder onderzoek te kunnen doen in het geval een archeologische site wordt aangetroffen. Het gaat dan niet om percelen ten noorden, westen en oosten – aangezien deze reeds in enige verstoord zullen zijn door de aanleg van de sportvelden (noord, west) of door het bouwen van de woningen (oost). Ten zuiden echter liggen verschillende grote percelen die op dit moment als landbouwgronden worden gebruikt. Een snelle scan van de luchtfoto's vanaf 1971 geeft aan dat hier in de afgelopen decennia geen verandering in grondgebruik heeft plaatsgevonden. Rekening houdend met de aanwezigheid van een plaggenbodem betekent dit dat ook hier de oorspronkelijke bodem nog intact kan zijn, en bijgevolg ook een mogelijke archeologische site die zich hierin bevindt.

Vanuit de bureaustudie kan geconcludeerd worden dat er voor dit terrein sprake is van een middelhoge potentie wat betreft steentijdsites, en een middelhoge potentie wat betreft de overige perioden. Verder archeologisch vooronderzoek om beter de archeologische potentie van dit terrein in te kunnen schatten wordt raadzaam geacht vanuit een kosten-batenanalyse, waarbij rekening is gehouden met de kosten van verder onderzoek in functie van kennisvermeerdering. In het programma van maatregelen wordt onderbouwd welke typen vooronderzoek aangewend moeten worden.

6.2 Synthese voor niet-gespecialiseerd publiek

Het bureauonderzoek heeft uitgewezen dat het plangebied zelf geen deel uitmaakt van een gekende archeologische site maar dat in de directe (en bredere) omgeving verschillende vindplaatsen zijn aangetroffen uit diverse periodes. Dit geeft aan dat dit een archeologisch interessant gebied. Bovendien is uit de studie van de bodemkaarten gebleken dat de bodems relatief vochtig zijn en geen noemenswaardige erosie hebben

doorstaan, en dat er sprake is van een plaggendek waardoor de onderliggende bodem en eventuele archeologische resten goed bewaard kunnen zijn. Alleen op plaatsen waar door recente (bouw)werken de bodem tot diep is geroerd, zullen deze bodem en de archeologische waarden die zich hierin kunnen bevinden verstoord zijn.

De voorgenomen ontwikkeling van het terrein zal een diepgaande en onomkeerbare verstoring van de bodem, en bijgevolg ook van elke mogelijk hierin aanwezige archeologische site, betekenen. Aangezien uit de bureaustudie naar voor is gekomen dat het plangebied in een archeologisch interessant gebied ligt, wat ervoor zorgt dat dit ook geldt voor het plangebied zelf, betekent dit dat verder onderzoek uitgevoerd zal moeten worden om na te gaan of er zich een archeologische vindplaats in het gebied bevindt.

Door de middelhoge potentie op het treffen van een steentijdsite zal hier eerst verder onderzoek naar uitgevoerd moeten worden. In eerste instantie zal dit door middel van een landschappelijk bodemonderzoek gebeuren om na te gaan of er inderdaad sprake is van een intacte bodem. Indien dit inderdaad het geval is, zal een verkennend archeologisch booronderzoek uitgevoerd moeten worden om vast te stellen of er een steentijdsite in de bodem aanwezig is. Al naargelang de uitkomst van dit onderzoek dienen geen verdere onderzoeken hiernaar gedaan te worden, of dient het onderzoek uitgebreid te worden. Tenslotte zal, aangezien er ook een middelhoge potentie is voor het treffen van een archeologische site uit een andere periode, ook een proefsleuvenonderzoek moeten uitgevoerd worden. Deze kan pas aanvangen na het afronden van het vooronderzoek in functie van steentijd.

Literatuur

Geraadpleegde literatuur

Gysselinck, M., 1960: *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*.

Plompeux, G., R. Steyaert & L. Wylleman, 1985: Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 10N3 (Ru-Z)*, Brussel/Gent.

Sledsens, A., 1962: *Wommelgem Vroeger en Nu. Bijdrage tot de Geschiedenis van Wommelgem*, Boechout.

Theuws, F. & M. van der Heiden (red.), 2011: *De archeologie van de Brabantse akkers. Toelichting aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven (Themata 4)*, Eindhoven.

Van Ranst, E. & C. Sys 2000: *Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20.000)*, Gent.

Geraadpleegde websites

<https://www.dov.vlaanderen.be/>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

<https://cai.onroerenderfgoed.be>

<http://www.geopunt.be/>

www.cartesius.be

<https://geo.onroerenderfgoed.be>

Lijst van figuren

projectcode	fig.nr.	type	onderwerp	schaal origineel	schaal afbeelding	aanmaakdatum origineel/afbeelding	aanmaakwijze	bewerking	bronbestand
2017F288	1	kadasterkaart	aanduiding van plangebied op GRB	1:10.000	1:20.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	2	inplantingsplan	bestaande toestand	1:200	nvt	1/06/2017	digitaal	nvt	Morgen architectuur
2017F288	3a-h	foto	situatiefoto van de bestaande toestand	nvt	nvt	26/06/2017	digitaal	nvt	Tim R. Clerbaut
2017F288	4	sfeerschets	nieuwe toestand	nvt	nvt	1/06/2017	digitaal	nvt	Morgen architectuur
2017F288	5a	inplantingsplan	nieuwe toestand	1:200	nvt	1/06/2017	digitaal	nvt	Morgen architectuur
2017F288	5b	funderingsplan	funderingsplan met rioleringsleuven	1:100	nvt	3/07/2017	digitaal	nvt	Morgen architectuur
2017F288	6	historische kaart	uitsnede uit Frickxkaart (1744) met aanduiding plangebied	onbekend	1:30.000	1744	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	7	historische kaart	uitsnede uit Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1771-1778	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	8	historische kaart	uitsnede uit Atlas der Buurtwegen (1841) met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	1841	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	9	historische kaart	uitsnede uit de Popp-kaart (1842-1879) met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	1842-1879	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	10	historische kaart	uitsnede uit Vandermaelenkaart (1845-1854) met aanduiding plangebied	onbekend	1:7.500	1845-1854	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	11	historische kaart	uitsnede uit topografische kaart NGI	1:10.000	1:7.500	2012	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	12	orthofoto	luchtfoto's uit 1971 met aanduiding plangebied	nvt	1:5.000	1971	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	13	orthofoto	luchtfoto's uit 1979-1990 met aanduiding plangebied	nvt	1:5.000	1979-1990	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	14	orthofoto	luchtfoto's uit 2000-2003 met aanduiding plangebied	nvt	1:5.000	2000-2003	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	15	orthofoto	luchtfoto's uit 2005-2007, 2008-2011, 2012 en 2016 met aanduiding van het plangebied	nvt	1:5.000	2015	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	16	hoogteprofiel	doorsnede van het terrein van N naar Z, en van O naar W	onbekend	nvt	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	17	hoogtekaart	hoogteligging van plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	onbekend	1:40.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	18	bodemkaart	uitsnede tertiair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:40.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	DOV.vlaanderen
2017F288	19	bodemkaart	uitsnede quartair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	DOV.vlaanderen
2017F288	20	bodemkaart	uitsnede bodemkaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:7.500	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	DOV.vlaanderen
2017F288	21	bodemkaart	uitsnede potentiële erosiekaart (2017) met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	DOV.vlaanderen

2017F288	22	bodemkaart	uitsnede bodembedekkingskaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:2.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	geopunt
2017F288	23	archeologische kaart	CAI-locaties in de omgeving van het plangebied	onbekend	1:20.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	cai.onroerenderfgoed.be
2017F288	24	analysekaart	CAI-locaties geplot op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	onbekend	1:20.000	25/06/2017	digitaal	Elly N.A. Heirbaut	cai.onroerenderfgoed.be

Lijst van bijlagen

projectcode	bijlagenr.	type	onderwerp	aanmaakdatum origineel/afbeelding	bronbestand
2017F288	1	inplantingsplan	bestaande toestand	1/06/2017	Morgen architectuur
2017F288	2	inplantingsplan	nieuwe toestand	1/06/2017	Morgen architectuur
2017F288	3	snedes	snedes nieuwe toestand	1/06/2017	Morgen architectuur
2017F288	4	inplantingsplan	bestaande en nieuwe toestand gecombineerd	1/06/2017	Morgen architectuur
2017F288	5	funderingsplan	funderingsplan met rioleringsleuven	3/07/2017	Morgen architectuur